PG
4109
.T6

LIBRARY OF CONGRESS.
Chap. PG4109
Shelf .T6
UNITED STATES OF AMERICA.

W. Władywoja Tomka

KRÓTKA

GRAMATYKA CZESKA

PRZEŁOŻONA

PRZEZ

J. KRZYWICKIEGO.

WARSZAWA.
NAKŁADEM KSIĘGARNI J. J. OKOŃSKIEGO.
PRZY ULICY MIODOWEJ NR. 496.

1865.

DRUK JANA JAWORSKIEGO W WARSZAWIE.

W. Władywoja Tomka

KRÓTKA

GRAMATYKA CZESKA

PRZEŁOŻONA PRZEZ

J. KRZYWICKIEGO.

LIBRARY OF CONGRESS
1871
CITY OF WASHINGTON

WARSZAWA.

NAKŁADEM KSIĘGARNI J. J. OKOŃSKIEGO.

—

1865.

PG4109
.T6

Wolno drukować, z warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury. po wydrukowaniu, prawem przepisanéj liczby exemplarzy.

Warszawa, dnia 2 (14) Marca 1865 r.

Cenzor. Stanisławski.

ROZDZIAŁ I.

O głoskach (pismenách) czeskich.

§ 1. *Czeskie abecadło (abeceda) i jego wymawianie.*

Czeskie abecadło jest następujące:

a	odpowiada	polskiemu	a	ň	odpowiada	polskiemu	ń
á	„	„	aa	o	„	„	o
b	„	„	b	ó, ů	„	„	ó
c	„	„	c	p	„	„	p
č	„	„	cz	(q)	„	„	q
d	„	„	d	r	„	„	r
ď	„	„	dj	ř	„	„	rz
e	„	„	e	s	„	„	s
é	„	„	ee	š	„	„	sz
ě	„	„	je	t	„	„	t
f	„	„	f	ť	„	„	tj
(g)	„	„	g	u	„	„	u
h	„	„	h	ú	„	„	uu
ch	„	„	ch	ou	„	„	ou
i	„	„	i	v	„	„	w
í	„	„	ii	(x)	„	„	ks
j	„	„	j	y	„	„	y (i)
k	„	„	k	ý	„	„	yy (ii)
l	brzmi średnio między l i ł			z	„	„	z
m	odpowiada	polskiemu	m	ž	„	„	ż
n	„	„	n				

Z głosek tych *g*, *q* i *x* używają się tylko w wyrazach obcych.

Główne różnice pisowni dawnéj od nowéj są następujące:

ǧ używało się zamiast *g*; *j* zamiast *í*, *g* — *j*, *ss* — *ś*; *au* — *ou* (t. j. ú); *w* — *v*

Co do wymawiania niektórych głosek trzeba jeszcze zauważyć co następuje:

č przed *c* niewymawia się, n. p. babičce wymawia się *babice.*

d przed *c* podobnież niewymawia się, n. p. dcera — *cera*; srdce — *srce*.

ds wymawia się jak *c* n. p. lidský — *lický*; *dš* zbliża się w wymowie do *cz* n. p. mladší — *mlaczí*.

j nie wymawia się w następujących wyrazach: jsem — *sem*; jsi — *si*; jste — *ste*; jdu — *du*; jmeno — *meno*; jmenovati — *menovati*; jmění — *mjení*; půjdu — *pódu*.

h niewymawia się w wyrazach hřbet, hřbitov, hříbě, hřích, hřmot, hříšník.

v przed spółgłoskami w wymowie prawie nie daje się słyszeć n. p. vzbuditi brzmi prawie jak zbuditi; vzdělanost prawie jak zdělanost.

y w dawnéj Czeszczyźnie różniło się w wymowie od *í* — brzmienie bowiem *y*, podług świadectwa najstarszych pisarzy było pośrednim pomiędzy *u* a *i*. — W nowszym zaś języku różnica ta w wymowie prawie się zatarła i dzisiaj *y* wymawia się nieledwie jak *i* n. p. *byl* prawie jak *bil*.

ý w wymowie zbliża się do *ej*, co niekiedy zachowuje się i na piśmie n. p. býk lub bejk; strýc lub stejc; krátký.

§ 2. *Spółgłoski (souhlásky).*

Tak dla pisowni, równie jak i dla odmiany, najdogodniejszym jest podział spółgłosek na *twarde* (tvrdé), *miękkie* (měkké) i *obojętne* (obojetné).

Twarde są: *h*, *ch*, *k*, *r*.
Miękkie: *c*, *č*, *ď*, *j*, *ň*, *ř*, *š*, *ť*, *ž*.
Obojętne zaś są wszystkie pozostałe.

Tak w odmianach gramatycznych jako i przy urabianiu wyrazów często spółgłoska twarda przechodzi w miękką. Przemiana ta ma miejsce głównie przed samogłoskami miękkiemi *i*, *í*, *ě*, przyczém

d przechodzi w *z*: odsouditi — odsouzen;
h „ „ *z* lub *ž*: tuhý — tuze, tužši;
ch „ „ *š* hoch — hoši; tichý — tišší;
k „ „ *c* lub *č*: měkký — měkce, měkčí;
r „ „ *ř*: bratr — bratři;
s „ „ *š*: nositi — vynášeti;
t „ „ *c*: nutiti — nucen.

§ 3. *Samogłoski (samohlásky).*

Samogłoski dzielą się na:

krótkie: a, e, i, o, u, ě, y,

i *długie*: á, é, í, ů (ó), ú (ou), ý.

Samogłoski *ě*, *i*, *í* nazywają się miękkiemi, pozostałe zaś twardemi.

Przy rozmaitych przemianach wyrazów przedłużają się samogłoski — prawidło przedłużania jest następujące:

a przedłuża się w *á* n. p. pravý — právo.
e „ „ w *é* n. p. jmenuji — jméno.
i lub *ě* „ „ w *í* n. p. silný — síla; dělím, díl.
o „ „ w *ů* n. p. olovo — olůvko.
u „ „ w *ou* n. p. dub — doubek.
y „ „ w *ý* n. p. slyším — slýchám.

Uwaga. Samogłoskę *u* przedłużali dawniéj w *ú*, teraz zaś dłużą w *ou* (poprzednie au) n. p. přístup — přistúpil — přistoupil; chociaż obok tego używa się często i dzisiaj *ú*, a mianowicie na początku wyrazów, n. p. úmysl obok oumysl.

W języku czeskim pozostały się ślady użycia *l* i *r* jako samogłosek. Są bowiem wyrazy, w których wspomniane spółgłoski tworzą zgłoski bez pomocy samogłosek; przy wymowie jednak przed niemi daje się słyszeć głuche brzmienie *e* lub *y* n. p. blb, brk, chrt, drk, cu-kr, drn. Jest nawet całe zdanie utworzone z samych spółgłosek: strč prst skrz krk (przepchnij palec przez szyję). Podobnych wyrazów istnieje w języku czeskim 52: hrb, srp, skrz, vlk, brň, drb, krm, hlt, smrt, smrč, brv, brz, brž, cvrk, drk, drn, drt, frk, hrb, chrt, krb, krč, krk, krt, mlk, mls, plsť, plt, prv, smrk, srst, trh, trk, trn, vrh, vrk, vstrk i t d.

Co się zaś tyczy różnicy w pisowni między *i* a *y*, to służą głównie prawidła następujące:

1. Po spółgłoskach twardych pisze się zawsze *y*, po miękkich zaś *i* lub *í* stosownie do długości zgłoski n. p.

cihla, císař; čisty, číslo; divny, dívati; nit, nízky; řinouti, říše; široki, šíře; tichy, tíže; život, žíla; hynouti, chytati, kynouti, rysovati.

Co do tego prawidła różni się zupełnie język czeski od polskiego, w nim bowiem po *g* i *h* pisze się zawsze *i*, po spółgłoskach zaś miękkich zawsze *y*.

2. Po spółgłoskach obojętnych pisze się niekiedy *y* lub *ý*, niekiedy zaś *i* lub *í* stosownie do tego, czy wymawiają się miękko czy twardo, krótko czy długo. Niejednostajność ta pochodzi ztąd,

że w języku staroczeskim wszystkie samogłoski nateraz obojętne istniały jako twarde z których każda miała odpowiednią sobie miękką, tak że w staroczeskim istniało właściwie tylko jedno prawidło t. j. po twardych pisze się *y*, po miękkich zaś *i*.

Najłatwiéj przyswoić sobie przez wprawę użycie *y* lub *i* po spółgłoskach obojętnych — tutaj można tylko zauważyć, że język czeski zgadza się w tym razie powiększéj części z językiem polskim.

3. Przybranka *vy* pisze się zawsze z *y*, przyczém można zauważyć, że przy połączeniu ze słowami *y* pozostaje krótkiem, przy połączeniu zaś z innemi wyrazami staje się długiem, n. p. vymysliti, vypsati, výbor, výslovný, výpis, výtečný i t. d.

4. Przyrostki, za pomocą których urabiają się rzeczowniki i przymiotniki piszą się prawie wszystkie z *i*, a mianowicie: *iva*, *ivo*, *ina*, *inec*, *isko*, *ště*, *idlo*, *ič*, *ice*, *ík*, *íček*, *ička*, *iř*, *íc*, *ín*, *im*, *izna*, *ist*, *ito*, *ivý*, *ilý*, *ický*, *ičký*, *inký*, *itý* i t. d. Tylko przyrostki *yto*, *yš*, *yně* mają *y*.

5. Użycie *y* lub *i* w końcówkach odmianowych wskaże sama odmiana.

§ 4. *Dwugłoski (dvojhlásky).*

Dwugłoską nazywamy grupę dwóch samogłosek pojedynczych wymawianych razem w jednéj zgłosce.

Od początku XIV wieku język czeski ma tylko dwie dwugłoski $\frac{au}{ou}$ i $\frac{uo}{ů}$ n. p. saud — soud — súd; Buoh — Bůh — Bóh.

W nowo-czeskim *au* istnieje od roku 1843 w formie *ou*; *uo* objawia się tylko na piśmie (ů) w wymowie zaś istnieje tylko jako *u* (polskie *ó*).

§ 5. *Akcent wyrazów czeskich.*

W dwu- lub wielozgłoskowych wyrazach jedna zgłoska wymawia się z podwyższeniem głosu, które nazywa się akcentem. W języku czeskim akcent zawsze pada na pierwszą zgłoskę. Lecz oprócz akcentu w języku czeskim, podobnie jak w serbskim, tudzież ze starożytnych w greckim i łacinie zachowuje się jeszcze i kwantita, t. j. długość samogłoski, która nie zawsze zgadza się z akcentem n. p. délka, desátník, dívka, dlužník, dáma, cikán, cítiti, básník i t. d.

Jeżeli przed wyrazem znajduje się jednozgłoskowy przyimek lub inna partykuła, mogąca być albo z nim połączona, lub

też stać oddzielnie, to wtedy akcent przechodzi z pierwszéj zgłoski wyrazu na partykułę. Tak w wyrazach: dáti, bráti, jeti, střeliti, volati, znáti, líti, nebe, rozum, bydlím, voda, noha; akcent znajduje się na zgłoskach *dá, brá, je, stře, vo, zná, lí, ne, ro, by, vo, no.* W wyrazach zaś złożonych vydati, vybrati, odjeti, zastřeliti, zavolati, poznati, politi, do nebe, nerozum, nebydlím, ve vodě, pod nohou; akcent przechodzi na zgłoski: *vy, od, za, po, do, ne, ve, pod.*

Jeżeli kilka jednozgłoskowych wyrazów stoi obok siebie, to wtedy akcent pada na najważniejszy z nich, n. p. tvůj syn, buď tam, náš dvůr, on hrál; w tych razach wymawiają się z podwyższeniem głosu wyrazy: syn, buď, dvůr, hrál.

Zaimki: *mi, mě, mu, ho, se, si, tě, ti* jak również jednozgłoskowe spójniki i partykuły: *a, ať, ař, by, či, li, než, ni, pak, že,* nie mają na sobie akcentu, jeżeli stoją przy wyrazach, mający takowy, lecz w razie jeżeli stoją obok wyrazów wymawianych bez podwyższenia głosu to przybierają akcent.

ROZDZIAŁ II.

O rodzajach, liczbach i przypadkach imion.

Przy odmianie (skloňováni) imion odróżniają się w języku czeskim trzy rodzaje (pohlaví): męzki (mužské), żeński (ženské) i nijaki (střední).

Liczba (počet) jest dwojaka: pojedyncza (jednotný) i mnoga (množný). Staro-czeski miał jeszcze liczbę podwójną (dvojný počet), która się do dziś dnia zachowała w niektórych tylko wyrazach n. p. ruka, ruce, ruky; oko, oči, oka.

Przypadków (padů) jest siedem, a mianowicie:

1. Nominativus na pytanie kdo? (kto), co?
2. Genitivus „ „ koho? čeho? čí? (czyj).
3. Dativus „ „ komu? čemu?
4. Accusativus „ „ koho? co?
5. Vocativus wołając.
6. Localis na pytanie kom? čem? które jednak może zależyć tylko od niektórych przyimków (na, o, po, při, ve) n. p. na kom, o čem.
7. Instrumentalis na pytanie *kým?* lub čím? które stoi bądź z przyimkiem (s, nad, pod, před, za, mezi), bądź bez przyimka,

co ma miejsce wtedy, kiedy oznacza narzędzie n. p. čím se užíznul? Odpowiedź *nožem*, nie zaś *s nožem*.

Odmiana podobnie, jak w języku polskim ma miejsce za pomocą przyrostków — język bowiem czeski, podobnie jak i polski nie zna przedimka (Geschlechtswort).

ROZDZIAŁ III.

Rzeczownik (Statné jméno).

Do odmiany rzeczowników służy *dziewięć* wzorów, z których trzy są *główne*, a sześć *podrzędnych*.

Główne wzory odmiany są:

a) dla rodzaju męzkiego *holub* (*dub*);
b) „ „ żeńskiego *hlava*;
c) „ „ nijakiego *slovo*.

Wzory podrzędne są:

a) dla rodzaju męzkiego *muž* (*meč*);
b) „ „ żeńskiego: *země*, *věc*;
c) „ „ nijakiego: *moře*, *kníže*, *znamení*.

Rozpoznanie, podług którego wzoru ma się odmieniać dany rzeczownik, jest bardzo łatwe, przedewszystkiem trzeba zwrócić uwagę na rodzaj.

Jeżeli rzeczownik jest rodzaju męzkiego, a kończy się na spółgłoskę twardą lub obojętną to odmienia się podług *holub* lub *dub*; w razie zaś, jeżeli się kończy na spółgłoskę miękką, to odmienia się podług *muž* lub *meč*. *Holub* i *dub* podobnie jak *muž* i *meč* są wzory zmała tylko od siebie różne i dla tego brane są po dwa na raz. Podług *holub* i *muž* odmieniają się rzeczowniki żywotne, podług zaś *dub* i *meč* nieżywotne.

Rzeczowniki rodzaju żeńskiego mogą być zakończone bądź na *a*, *e* (ě) bądź też na spółgłoskę. Imiona na *a* idą podług *hlava*, na *e* (ě) podług *země*, na spółgłoskę podług *věc*.

Rzeczowniki rodzaju nijakiego kończą się bądź na *o*, bądź na *e* (ě), bądź też na *í*. Kończące się na *o* idą podług *slovo*, na *e* nieżywotne podług *moře*, żywotne podług *kníže*, na *í* zaś podług *znamení*.

Uwaga 1. Niektóre rzeczowniki męzkie na *l* idą podług *muž*. Poznać je można z drugiego przypadku, który się kończy na *e* (muže) n. p. král, krále. Tutaj odnoszą się głównie wszystkie imiona odsłowne n. p. učitel, spasitel. Inne zaś n. p. *posel* odmienia

się podług *holub*, ma albowiem drugi przypadek *posla*. *Kněz*, *peniz* odmieniają się także podług *muž*, *meč*.

Uwaga 2. Podług *muž* odmieniają się także rzeczowniki męzkie na *ce*, n. p. soudce, správce, podobnież jak i zakończone na *ě*, *e* n. p. rukojmě, panoše.

Uwaga 3. Niektóre rzeczowniki żeńskie na spółgłoskę odmieniają się podług *země*: łatwo je rozpoznać po drugim przypadku na *e* (*ě*) n. p. postel, postele. Tutaj odnoszą się głównie liczne imiona własne ludzi i miejsc zakończone na *slav*, n. p. Zbraslav, Boleslav.

Uwaga 4. Rzeczowniki męzkie na *a*, n. p. vládyka, Žižka odmieniają się podług *hlava*.

Uwaga 5. Rzeczowniki męzkie i żeńskie na *í* odmieniają się jak nijakie podług *znamení* n. p. zboží, purkrabí, paní, rolí i t. d.

A. Wzory główne.

I.

Liczba pojedyncza.		*Liczba mnoga.*	
1. Holub (gołąb')	dub (dąb)	1. holub-i (-ové)	dub-y (-ové)
2. holub-a	dub-u	2. holub-ů	dub-ů
3. holub-u (-ovi)	dub-u	3. holub-ům	dub-ům
4. holub-a	dub	4. holub-y	dub-y
5. holub-e	dub-e	5. holub-i (-ové)	dub-y (-ové)
6. holub-u (-ovi)	dub-ě	6. holub-ích	dub-ích
7. holub-em	dub-em	7. holub-y	dub-y.

II.

1. Hlav-a (głowa)	1. hlav-y
2. hlav-y	2. hlav
3. hlav-ě	3. hlav-ám
4. hlav-u	4. hlav-y
5. hlav-o	5. hlav-y
6. hlav-ě	6. hlav-ách
7. hlav-ou	7. hlav-ami

III.

1. Slov-o (słowo)	1. slov-a
2. slov-a	2. slov
3. slov-u	3. slov-ům
4. slov-o	4. slov-a
5. slov-o	5. slov-a
6. slov-ě (-u)	6. slov-ích
7. slov-em	7. slov-y.

Porównanie tych trzech wzorów okazuje, że

1. Nieżywotne *dub* jest podobne w niektórych przypadkach do żeńskiego *hlava*, a mianowicie w 6. przyp. liczby pojed., w 1. i 4. liczby mnogiéj. Oprócz tego różni się od *holub* jeszcze w 2. przypadku liczby pojed., gdzie na miejscu *a* ma *u*, a w 3. przypadku tylko tém, że nigdy nie ma *ovi*; pozostałe przypadki zupełnie się z sobą zgadzają.

2. Wzór *slovo* jest za wyjątkiem tożsamości przypadków 1., 4. i 5. tak w liczbie pojedynczéj jako i w mnogiéj, jak równie i 2. przyp. liczby mn. (slov), zupełnie podobny do wzoru *holub*, *dub;* przeto przy przyswajaniu sobie tych głównych wzorów trzeba przedewszystkiém zwrócić uwagę na dwa wzory *holub* i *dub*.

3. W końcówkach wzorów głównych stoi niekiedy *i*, niekiedy *y*, a mianowicie *i* w przyrostkach *ovi*, *ích*, *ami; y* zaś, gdy samo przez się stanowi przyrostek (holub-y, dub-y, hlav-y, slov-y), oprócz 1. i 5. przypadku liczby mnogiéj przy żywotnych męzkich, które mają *i* (holub-i).

Uwaga 1. Ażeby się końcówka *í* lub *ích* mogła przyczepić, musi się zmiękczyć poprzedzająca spółgłoska twarda, po któréj podług prawidła mogło by stać tylko *y*. W skutek zmiękczenia tego przechodzi *h* w *z*, *ch* w š, *k* w *c*, *r* w *ř* n. p. podruh podruzi, podruzích; hoch, hoši; voják, vojáci; bratr, bratři.

Podobnież zmieniają się wspomniane spólgłoski i przed *ě*, które traci w takim razie znak zmiękczenia; n. p. noha, noze; moucha, mouše; ruka, ruce; hora, hoře; roh, roze.

Znak zmiękczenia nad *ě* opuszcza się także i po *l*, *s*, z; n. p. skála, skále; kosa, kose; říza, (rana cięta), říze; sádlo, sádle; železo, železe; nos, nose.

Rzeczowniki odmieniające się podług *dub* i *slovo* zamiast téj przemiany, formują Lokal na *u*: n. p. buk, na buku; duch, v duchu, okénko, v okénku.

Uwaga 2. Imiona jednozgłoskowe, odmieniające się bądź podług wzoru głównego *holub*, *dub*, bądź téż podrzędnego *muž*, *měc*, *věc*, *země* skracają samogłoskę *ů* w temacie we wszystkich przypadkach oprócz 1. i 4. liczby pojedynczéj w *o*. n. p. *dvůr*, *dvoru*,, *můž*, *noże*; *hůl*, *hole*. Podobnież skracają niektóre wyrazy i inne samogłoski n. p. mráz, mrazu; práh, prahu, hrách, hrachu; vítr, větru, sníh, sněhu. Wyraz *Pán* skraca swą samogłoskę we wszystkich przypadkach, gdy stoi jako tytuł przed innym rzeczownikiem n. p. Pan bratr, pana bratra i t. d.

Imiona rodzaju żeńskiego dwuzgłoskowe, odmieniające się podług wzoru głównego *hlava*, skracają pierwszą długą zgłoskę w 7. przypadku liczby pojedynczéj i w 2., 3., 6. i 7. l. m., według prawideł podanych o skracaniu w ogóle, n. p. brána, branou, bran, branám, branách, branami; réva, revou (winna macica); míra (miara) měrou; síra, sirou; smůla smolou; moucha, muchou, much i t. d.

Uwaga 3. Wiele rzeczowników odmieniających się tak podług wzorów głównych jako téż i podrzędnych wyrzucają *e* we wszystkich przypadkach oprócz 1., a niekiedy i 4. l. p. n. p. lev, lva; osel, osla; ocet, octu; chlapec, chlapce; mudřec, mudrce; ves, vsi; mrkev, mrkve. Niektóre zatrzymują *e* n. p. led, ledu; med, medu; soused, sousedа; nález, nálezu; bez, bezu.

Uwaga 4. Niektóre nieżywotne przybierają w 2. przyp. l. p. *a* zamiast *u*. Są to: 1) Nazwy miejsc n. p. Řím, Říma; 2) Nazwy dni i miesięcy z wyjątkiem *Listopad*, n. p. čtvrtek, čtvrtka; dnešek, dneška; Duben, Dubna. 3) Wiele innych rzeczowników, które najlepiéj poznać z użycia i dla tego zbytecznem by było wyliczanie ich tutaj: Mówi się n. p. do kostela, do lesa, do sklepa; nie zaś do kostelu, lesu, sklepu i t. d.

Uwaga 5. W 5. przyp. l. p. podług *holub*, *dub*, przybierają *u* zamiast *e*, wyrazy kończące się na *h*, *ch*, *k*; rzeczowniki zaś na *r* przemieniają to *r* przed *e* w *ř* n. p. podruh, podruhu! hoch, hochu! voják, vojáku! bratr, bratře! Bůh ma Boże! svatý duch, svatý duše! syn, synu!

Uwaga 6. Nieżywotne na *h*, *ch*, *k*, jak równie i niektóre inne przybierają w 6. przyp. l. p. zwykle *u* zamiast *é* n. p. smích, ve smíchu; Leden, v Lednu.

Uwaga 7. Żywotne podług *holub* i *muž*, kończące się na *an* lub *el*, formują 1. i 5. przypadek l. mn. zwykle na *é* n. p. *Slovan*, *Slované*; *manžel*, *manželé*: *spisovatel*, *spisovatelé*, podobnież *Žid* ma *Židé*; soused, sousedé.

Uwaga 8. Imiona ziemi i miast odmieniające się podług *dub* odrzucają w 2. przyp. l. m. *ů*, n. p. Dolany, Dolan, Uhry, Uher.

Uwaga 9. Rzeczowniki na *n*, *d*, *t*, *no*, *do*, *to*, mają w 6 przyp. l. m. *ech*, zamiast *ích*, co nawet i inne naśladają; n. p. syn, synech; lid, lidech; dláto, dlátech; čas, časech lub časích.

Uwaga 10. Rzeczowniki męzkie odmieniające się podług *hlava* przybierają w 3. i 6. przypadkach l. p. *ovi* zamiast *ě* n. p. *družba*, *družbovi*, *vládyka*, *vládykovi*; jak równie w 1. i 5. przyp. l. m. *ové* zamiast *y*: *družbové*, *vládykové*.

Uwaga 11. Wyraz *dcera* ma w 3. i 6. przyp. l. p. *dceři* zamiast *dceře*.

Uwaga 12. Rzeczowniki żeńskie i nijakie, w których końcówkę *a* lub *o* poprzedza dwie spółgłoski, wstawiają zwykle pomiędzy te spółgłoski w 2. przypadku l. mn. *e* dla łatwiejszego wymówienia, n. p. *knížka*, *knížek*; *okno*, *oken*; *sto*, *set*; *jablko*, *jablek*.

B. Wzory podrzędne (vedlejší).

Różnica wzorów podrzędnych od wzorów głównych zasadza się głównie na starym nawyku językowym, charakteryzującym język czeski w dziedzinie innych słowiańskich, według którego miękkie końcowe spółgłoski pierwiastku nie znoszą po sobie w zakończeniu samogłosek szerszych *a*, *u*, *ou*, lecz zmieniają je zwykle w ścieśnione *e*, *i*, *í*. Niemożna bowiem, bacząc na fonetykę czeską powiedzieć *muža*, *mužu*, *rytíře*, *rytířu*, *stolica*, *holubica*, *zemiou*, *zemiách*, *zemiami*, *moře*, *moři*, a témbardziéj *znameňo*, *znameňu* i t. d. Istnieją natomiast formy muže, muži, rytíře, rytíři, stolice, holubice, zemi, zemích, zeměmi, moře, moři, znamení i t. d.

Przez zwrócenie uwagi na główną przyczynę różnicy jak równie i przez samoistne porównanie wzorów podrzędnych z głównemi, każdy znakomicie ułatwi sobie przyswojenie odmian.

Odmiana wzorów podrzędnych jest następująca:

IV.

Liczba pojedyncza.		*Liczba mnoga.*	
1. Muž (mąż)	meč (miecz)	1. muž-i,	meč-e (ové)
2. muž-e	meč-e	2. muž-ů	meč-ů
3. muž-i (-ovi)	meč-i	3. muž-ům	meč-ům
4. muž-e	meč	4. muž-e	meč-e
5. muž-i	meč-i	5. muž-i	meč-e (ové)
6. muž-i (-ovi)	meč-i	6. muž-ích	meč-ích
7. muž-em	meč-em	7. muž-i	meč-i

V.

1. zem-ě (ziemia)	1. zem-ě
2. zem-ě	2. zem-í
3. zem-i	3. zem-ím
4. zem-i	4. zem-ě
5. zem-ě	5. zem-ě
6. zem-i	6. zem-ích
7. zem-í	7. zem-ěmi.

VI.

1. věc (rzecz)	1. věc-i
2. věc-i	2. věc-í
3. věc-i	3. věc-em
4. věc	4. vec-i
5. věc-i	5. věc-i
6. věc-i	6. věc-ech
7. věc-í	7. vèc-mi.

VII.

1. moř-e (morze)	1. moř-e
2. moř-e	2. moř-í
3. moř-i	3. moř-ím
4. moř-e	4. moř-e
5. moř-e	5. moř-e
6. moř-i	6. moř-ích
7. moř-em	7. moř-emi.

VIII.

1. kníž-e (książe)	1. kníž-ata
2. kníž-ete	2. kníž-at
3. kníž-eti	3. kníž-atům
4. kníž-e	4. kníž-ata
5. kníž-e	5. kníž-ata
6. kníž-eti	6. kníž-atech
7. kníž-etem	7. kníž-aty.

IX.

Liczba pojedyncza.	*Liczba mnoga.*
1. znamen-í (znak)	1. znamen-í
2. znamen-í	2. znamen-í
3. znamen-í	3. znamen-ím
4. znamen-í	4. znamen-í
5. znamen-í	5. znamen-í
6. znamen-í	6. znamen-ích
7. znamen-ím	7. znamen-ími.

Przy porównaniu wzorów głównych z podrzędnemi, okazuje się, że:

1. wzór *meč* od wzoru *muž* różni się w tych samych prawie przypadkach, w których różnią się *dub* i *holub*, w innych są podobne; różnica zaś między *muž*, *meč* i *holub*, *dub* zależy na tém, że *a)* w liczbie pojedynczéj zamiast *a* stoi w zakończeniach *e*, a zamiast *u* stoi *i*: holuba, muže, holubu, muži; *b)* w liczbie mnogiéj na miejscu *y* stoi *e*: holuby, duby, muže, meče, tylko w 7. przypadku zamiast *y* stoi *i*: holuby, duby, muži meči; *c)* w 5. przyp. l. p. jest *i* zamiast *e*: holube, dube, muži, meči.

2. Wzory żeńskie *země* i *věc* porównywają się z wzorem głównym *hlava* w tém, że mają w liczbie mnogiéj przypadki 1., 2. i 5. jednakowo: hlavy, hlavy, hlavy; země, země, země; věci, věci, věci.

3. Wszystkie wzory nijakie mają 1., 4. i 5. przypadek tak liczby pojedynczéj jako i mnogiéj jednakowy: slovo, slovo, slovo; slova, slova, slova; moře, moře, moře; kníže, kníže, kníže; knížata, knížata, knížata; znamení, znamení, znamení. Mimo to wzór *moře* równa się zupełnie żeńskiemu *země*, za wyjątkiem przypadku 7. zemí, mořem. Wzór kníže równa się w liczbie pojedynczéj zupełnie wzorowi *moře*, tylko że w przypadkach 2., 3., 6. i 7. przed końcówką wstawia się zgłoska *et*; liczba zaś mnoga zgadza się zupełnie ze wzorem *slovo*, tylko że we wszystkich przypadkach przed końcówką przystępuje *at*. *Znamení* jest wzór widocznie, skażony; niektóre bowiem tylko przypadki różnią się od siebie.

4. Prawidło o różnicy między *i* a *y* objawiające się z tego przeglądu wzorów jest, że przy odmianie wzorów podrzędnych nie natrafiamy w końcówkach na żadne *y*, za wyjątkiem jedynie 7. przypadku *knížaty* (który to wzór, jak powiedzieliśmy, zgadza się zupełnie ze wzorem głównym *slovo*). Jeżeli więc jakikolwiek rzeczownik nieodmienia się podług któregokolwiek z wzorów głównych

(co jest łatwem do poznania), to powinno się pamiętać, że w końcówkach trzeba pisać *i* (*í*) nie zaś *y*.

Uwaga 1. Rzeczowniki męzkie na *ec* mają w 5 przypadku l. p. *če*, n. p. otec, otče; Němec, Němče; męzkie zaś na *ce* mają 5. przypadek tak jak pierwszy, n. p. soudce, soudce!

Uwaga 2. Wyraz *den* odmienia się to podług *dub*, to podług *meč*: den, dne, dni *lub* dnu, dnové i t. d. W przypadku 2. i 3. l. m. ma: dnů. dnům, *lub* dní, dním.

Uwaga 3. Wyrazy *loket*, *peníz*, *tisíc*, *přítel*, mają w 2. przypadku l. m. *loket*, *peněz*, *tisíc*, *přátel*. Wyraz *přítel* ma w liczbie mnogiéj *přátelé* i odmienia się podług *holub*.

Uwaga 4. Rzeczowniki żeńskie kończące się na spółgłoskę i odmieniające się według *země* mają 4. przypadek tak jak 1., n. p. postel, postel.

Uwaga 5. Niektóre imiona odmieniające się w liczbie pojedynczéj podług *věc*, w liczbie mnogiéj odmieniają się podług *země* n. p. labuť, labuti; mnoga: labutě; loď, lodi, lodě.

Uwaga 6. Nazwy miejscowości używane w liczbie mnogiéj z końcówką *ice* odmieniają się według *meč*, odrzucając jednak w 2. przypadku *ů*, n. p. Netolice, Netolic, Netolicům i t. d.

Uwaga 7. Rzeczowniki żeńskie na *ice* odmieniające się podług *země*, jak równie i odmieniające się podług *moře*, bez względu na rodzaj, odrzucają, jeżeli są więcéj jak dwuzgłoskowe, w 2. przypadku l. m. *í* n. p. slepice, slepic; vánoce, vánoc; nedèle, nedèl; ohniště, ohnišť; spáleniště, spálenišť; podobnież lžíce, lžic; míle, mil.

Uwaga 8. Niektóre imiona odmieniające się podług tegoż wzoru (*země*), mają w 3. przypadku liczby mnogiéj *ům* zamiast *ům*, n. p. dvéře, dveřům; vánoce, vánocům.

Uwaga 9. Rzeczowniki nijakie odmieniające się podług *moře*, zakończone na *-mě* (teraz zaś zwykle na *-meno*), n. p. símě, (semeno), plémě (plemeno) wrzucają przed końcówkę we wszystkich przypadkach 4. i 5. przyp. liczby pojedynczéj, zgłoskę *en* w ten sam sposób jak *et* lub *at* przy wzorze *kníže*, i odmieniają liczbę mnogą podług *slovo*, n. p. símě, semene, semeni i t. d.: semena, semen. semenům i t. d.

Uwaga 10. Wyraz *vejce* ma w 2. przypadku liczby mnogiéj *vajec*.

Uwaga 11. Wzraz *dítě* (podług *kníže*) odmienia się w liczbie mnogiéj podług *věc*; děti, dětí i t. d. Podług *věc* odmieniają się w liczbie mnogiéj także *lidé* z wyjątkiem tylko przypadku 1. i 2,, więc: lidé, lidí, lidem, lidi, lidé, lidech, lidmi.

Uwaga 12. Rzeczowniki żeńskie na *í* odmieniające się podług *znamení*. mają i 7. przypadek liczby pojedynczéj jednakowy z pierwszym. n. p. paní, s paní. Podług wzoru *znamení* odmieniają się także zwykle w liczbie mnogiéj wyrazy *kněz*, *bratr*. rzadziéj zaś *kůň:* kněží, bratří, koní. Zamiast koní używa się zwykle *koně* (staroczeskie *konie*).

Uwaga 13. O skracaniu zgłosek i o wyrzutni *e* była mowa w uwagach 2. i 3. przy wzorach głównych.

C. O liczbie podwójnéj.

Liczba podwójna, będąca w powszechnym użyciu w języku staroczeskim, utrzymała się teraz tylko wyjątkowo przy wyrazach: ruka, noha, oko, ucho, rameno, koleno.

Odmiana jest następująca:

1.	ruce,	(nohy),	oči,	uši,	(ramena),	(kolena),
2.	rukou,	nohou,	očí,	uší,	ramenou,	kolenou,
3.	rukoum,	nohoum,	očím,	uším,	ramenoum,	kolenoum,
4.	ruce,	(nohy),	oči,	uši,	(ramena),	(kolena),
5.	ruce,	(nohy),	oči,	uši,	(ramena),	(kolena),
6.	rukou,	nohou,	očích,	uších,	ramenou,	kolenou,
7.	rukama,	nohama,	očima,	ušima,	ramenama,	kolenama.

Przy niektórych wyrazach używa się jeszcze niekiedy formy liczby podwójnéj w przypadku 7., n. p. s dvěma *koňma*. *Rodič* ma liczbę podwójną *rodiče* (t. j. ojciec i matka w szczególe) a mnogą *rodičové* (ojcowie i matki w ogóle).

D. Ogólny przegląd wzorów odmianowych.

	Wzory Główne				Wzory Podrzędne						
	I.		II.	III.	IV.		V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
	a.	*b.*			*a.*	*b.*					
1.	—	—	-a	-o	—	—	-ě	—	-e	-e	-í
2.	-a	-u	-y	-a	-e	-e	-ě	-i	-e	-ete	-í
3.	-u (-ovi)	-u	-ě	-u	-i (-ovi)	-i	-i	-i	-i	-eti	-í
4.	-a	—	-u	-o	-e	—	-i	—	-e	-e	-í
5.	-e	-e	-o	-o	-i	-i	-ě	-i	-e	-e	-í
6.	-u (-ovi)	-ě	-ě	-ě (-u)	-i (-ovi)	-i	-i	-i	-i	-eti	-í
7.	-em	-em	-ou	-em	-em	-em	-i	-í	-em	-etem	-ím
1.	-i (-ové)	-y (-ové)	-y	-a	-i	-e (-ové)	-ě	-i	-e	-ata	-í
2.	-ů	-ů	—	—	-ů	-ů	-í	-í	-í	-at	-í
3.	-ům	-ům	-ám	-ům	-ům	-ům	-ím	-em	-ím	-atům	-ím
4.	-y	-y	-y	-a	-e	-e	-ě	-i	-e	-ata	-í
5.	-i (-ové)	-y (-ové)	-y	-a	-i	-e (-ové)	-ě	-i	-e	-ata	-í
6.	-ích	-ích	-ách	-ích	-ích	-ích	-ích	-ech	-ích	-atech	-ích
7.	-y	-y	-ami	-y	-i	-i	-ěmi	-mi	-emi	-aty	-ími

ROZDZIAŁ IV.

Przymiotnik (přídavné jméno).

A. Odmiana (skloňování).

Przymiotniki odmieniają się podług trzech wzorów, a mianowicie: 1. *slabý*, 2. *dnešní*, 3. *králův*.

Wszystkie przymiotniki w których ostatnia spółgłoska tematowa jest twarda lub obojętna piszą się na końcu z *ý*, i odmieniają się według *slabý*, n. p. modrý, tvrdý, hrubý, červený, bílý i t. d. Mające zaś

miękką ostatnią spółgłoskę tematową, piszą się z *í* i odmieniają podług *dnešní*, n. p. boži, ostatní. Do nich doliczają się także wszystkie przymiotniki uformowane z rzeczowników przez dodanie *í*, n. p. kozí, kozlí, kraví, oslí (n. p. kůže) i t. d., jak równie i wyraz *cizí*.

Podług *králův* odmieniają się tak nazwane przymiotniki dzierżawcze (přivlastňovací přídavná jména), których się używa zamiast drugiego przypadku rzeczowników, n. p. syn Adamův, sluhové królovi, zamiast syn Adama, sluhové króle. Od każdego rzeczownika rodzaju męzkiego lub żeńskiego oznaczającego osobę, może się przez przybranie zakończenia *ův* lub *in* uformować podobny przymiotnik dzierżawczy, a mianowicie *ův* gdy rzeczownik jest rodzaju męzkiego, *in* zaś gdy jest rodzaju żeńskiego; n. p. bratr, bratrův; úředník, úředníkův; Libuša, Libušin.

Przy urabianiu przymiotników dzierżawczych, od rzeczowników rodzaju żeńskiego musi się poprzedzająca spółgłoska przed *in* zmiękczyć, a mianowicie przechodzi *h* w *ž*, *ch* w *š*, *k* w *č*, *r* w *ř*, (poczęści więc inaczéj jak przy rzeczownikach, gdzie się w pierwszym przypadku l. m. podług *holubi* przemienia *h* w *z*, *k* w *c*), n. p. matka, matčin; dcera, dceřin.

Odmiana wzorów *slabý* i *dnešní* jest następująca.

I.

Liczba pojedyncza.

	Rodz. męzki	*Żeński.*	*Nijaki.*
1.	Slab-ý	slab-á	slab-é
2.	slab-ého	slab-é	slab-ého
3.	slab.ému	slab-é	slab-ému
4.	slab-ého (-ý)	slab-ou	slab-é
5.	slab-ý	slab-á	slab-é
6.	slab-ém	slab-é	slab-ém
7.	slab-ým	slab-ou	slab-ým.

Liczba mnoga.

1.	slab-í (-é)	slab-é	slab-á
2.	slab-ých	slab-ých	slab-ých
3.	slab-ým	slab-ým	slab-ým
4.	slab-é	slab-é	slab-á
5.	slab-í (-é)	slab-é	slab-á
6.	slab-ých	slab-ých	slab-ých
7.	slab-ými	slab-ými	slab-ými.

II.

	Liczba pojedyncza.			*Liczba mnoga.*
Rodzaj	*Męzki.*	*Żeński.*	*Nijaki.*	*Na wszystkie rodzaje.*
1.	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
2.	dnešn-ího	dnešn-í	dnešn-ího	dnešn-ích
3.	dnešn-ímu	dnešn-í	dnešn-ímu	dnešn-ím
4.	dnešn-ího (-í)	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
5.	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
6.	dnešn-ím	dnešn-í	dnešn-ím	dnešn-ích
7.	dnešn-ím	dnešn-í	dnešn-ím	dnešn-ími.

Różnica w odmianie, pomiędzy wzorem twardym *slabý* a miękkim *dnešní* jest ta, że przy odmianie tego ostatniego w końcówkach wszystkie długie samogłoski *á*, *é*, *ý* i *ou* przeszły w *í*. Przez co wzór ten skaził się podobnie jak wzór rzeczownikowy *znamení* do tego stopnia, że w rodzaju żeńskim w liczbie pojedynczéj wszystkie przypadki są jednakowe, w liczbie zaś mnogiéj nie ma żadnéj różnicy pomiędzy rodzajami.

W rodzaju męzkim obydwóch wzorów jest, podobnie jak przy rzeczownikach widoczna różnica między żywotnemi a nieżywotnemi. Ostatnie, to jest nieżywotne mają czwarty przypadek liczby pojedynczéj jednakowy z pierwszym. W liczbie mnogiéj jest tylko przy wzorze *slabý* różnica w 1. i 5. przypadku, żywotne bowiem mają *í* (slabí), nieżywotne zaś *é* (slabé). Używa się wszakże końcówki *í* także i przy nieżywotnych, a mianowicie wtedy, gdy rzeczownik przybiera zakończenie *-ové*. Mówi się *zelené duby* lub téż *zelení dubové*; mylnie zaś byłoby powiedzianém zelení duby, lub zelené dubové.

Uwaga. Jeżeli przed *í* w liczbie mnogiéj, podług *slabí*, stoi spółgłoska twarda, to musi takowa się zmiękczyć podobnie jak przy wzorach głównych rzeczownikowych n. p. drahý, drazi; suchý, suší; veliký, velicí; moudrý, moudří. Końcówki *cký* i *ský* przechodzą w *čtí* i *ští*: Hradecký, Hradečtí; Pražský, Pražští.

Odmiana wzoru *králův* niema nic właściwego, niektóre bowiem przypadki idą podług głównych wzorów rzeczownikowych (holub — dub, hlava, slowo), w innych zaś odmienia się podług *slabý*.

W następującym wzorze odmiany, przypadki idące podług odmiany rzeczownikowéj są oznaczone kursywą, idące zaś podług *slabý*, głoskami zwykłemi.

Liczba pojedyncza.

Rodzaj Męzki.	*Żeński.*	*Nijaki.*
1. *králův*	*králov-a*	*králov-o*
2. *králov-a*	*králov-y*	*králov-a*
3. *králov-u*	*králov-ě*	*králov-u*
4. *králov-a (králův)*	*králov-u*	*králov-o*
5. *králův*	*králov-a*	*králov-o*
6. *králov-u (-ě)*	*králov-ě*	*králov-ě*
7. králov-ým	králov-ou	králov-ým.

Liczba mnoga.

1. *králov-i (-y)*	*králov-y*	*králov-a*
2. králov-ých	králov-ých	králov-ých
3. králov-ým	králov-ým	králov-ým
4. *králov-y*	*králov-y*	*králov-a*
5. *králov-i (-y)*	*králov-y*	*králov-a*
6. králov-ých	králov-ých	králov-ých
7. králov-ými	králov-ými.	králov-ými.

Uwaga. Jedyna różnica od rzeczowników jest, że w liczbie pojedynczéj w rodzaju męzkim i żeńskim pozostaje przypadek piąty równy pierwszemu: *králův*, *králova*, więc nie holub-*e*, hlav-*o*.

Podług wzoru *králův* odmieniają się także tak nazwane *przymiotniki nieoznaczone* (neurčitá lub skrácená přídavná).

Niektóre bowiem przymiotniki mają inną formę gdy stoją przy rzeczowniku, który określają, a inną gdy stoją w predykacie, Mówimy: *zdravý* člověk, *zdravá* żena, *zdravé* pachole, *zdraví* lidé, *zdravé* ženy, *zdravá* pacholata; lecz: tento člověk jest *zdráv*, żena jest *zdráva*, pachole jest *zdrávo*, lidé jsou *zdrávi*, ženy jsou *zdrávy*, pacholata jsou *zdráva*.

Podobnym sposobem skrócone przymiotniki są n. p. hotov (gotowy), bos, jist (istny), hoden, nemocen, žádostiv (pożądliwy), smuten, vinen, powinen, míl, rád, dlužen, samoten, vesel i t. d. Tutaj także dadzą się odnieść wszystkie imiesłowy bierne słów (příčestí trpná) n. p. volán, raněn, jat, zabit, pohnut i t. d.

Starzy Czechowie chętnie używali téj formy nieoznaczonéj przy wszystkich przymiotnikach, formując ją przez odrzucenie *ý* n. p. slab, tvrd, těžek, měkek, moudr, odmieniali bowiem przymiotnik nietylko w predykacie, lecz nawet i przy rzeczowniku, podług głównych wzorów rzeczownikowych (jak *králův*), mówiąc: život věčen, z černa lesa, ke hradu tvrdu, v hustě tmě i t. d., czego dzisiaj pozostały zaledwie ślady.

Ponieważ się używa formy skróconéj tylko w predykacie, niema więc ona zupełnéj odmiany przez wszystkie przypadki, liczby i rodzaje, lecz używa się tylko:

1) w pierwszym przypadku obu liczb i wszystkich trzech rodzajów, n. p. člověk jest zdráv, žena jest zdráva i t. d. jak wyżéj;

2) w czwartym przypadku podobnież obu liczb i wszystkich trzech rodzajów n. p. viděl jsem přitele svého *zdráva*, matku svou *zdrávu*, mějte jej sobě *poručena*;

3) w trzecim przypadku liczby pojedynczéj rodzaju nijakiego, któréj to formy używa się przy rzeczownikach wszystkich rodzajów i obu liczb bez różnicy, n. p. nelze mi býti *veselu*, těžko jest jim tomu *rádu* býti; formy téj używa się często także, kiedy się nieoznacza żadnéj osoby n. p. dobře jest býti *trpělivu*.

Możliwe przypadki formy nieoznaczonéj są tedy następujące:

W liczbie pojedynczéj: 1. rád, ráda, rádo,
3. rádu,
4. ráda, rádu, rádo.

W liczbie mnogiéj: 1. rádi (nieżywotne: rády), rády, ráda.
4. rády, rády, ráda.

Uwaga. Dzierżawcze *páně* od *pán* jest nieodmienne n. p. chrám páně, do chrámu páně. Nieodmiennemi są także dzierżawcze rodowe na *ovic*, n. p. Anna Svobodovic, Anny Svobodovic i. t. d.

B. Stopniowanie (Stupňování).

Stopień wyższy tworzy się z równego przez zamianę końcówki *ý* lub *í* na *ší* lub *ější* (ejší), stosownie do wymagania dobrodźwięku lub zwyczaju, n. p. chudý, chudší; tmavý, tmavější; cizí, cizejší.

Spółgłoska twarda przed *ě* lub przed *š* musi się zmiękczyć (przyczem przechodzi *h* w *ž*, *ch* w *š*, *k* w *č*, *r* w *ř*), n. p. drahý, dražší; tichý, tišší, prudký (gwałtowny), prudčejší; modrý, modřejší.

Więcéj lub mniéj nieprawidłowemi są:

dobrý, lepší	ouzký, užší
zlý, horší	nízký, nižší
malý, menší	blízký, bližší
dlouhý, delší	těžký, těžší
veliký, větší	vysoký, vyšší
krátký, kratší	hluboký, hlubší
daleký, další	svatý, světější

široký, širší	tenký, tenší, tenčejší
hladký, hladší	hezký (piękny, grzeczny), hezčí, hezčejší
řídký, řidší	lehký, lehčí, lehčejší
bílý, bělejší	i t. d.

Stopień najwyższy tworzy się podobnie jak i w polskim z wyższego za pomocą przybranki *nej* postawionéj przed wyrazem, n. p. dobrý, lepší, nejlepší.

Wszystkie przymiotniki odmieniają się w stopniu wyższym i najwyższym podług *dnešní*, wszystkie bowiem kończą się na *í*.

ROZDZIAŁ V.

Liczebniki (Číslovky. Slova číselná).

a) Liczebniki *główne* czyli *pierwotne* (čísla základní) są:

1. jeden, jedna, jedno	18. osmnáct
2. dva, dvě	19. devatenáct
3. tři	20. dvadcet
4. čtyři (čtyry)	21. jeden a dvadcet, jedenmecítma
5. pět	22. dva a dvadcet, dvamecítma i t. d.
6. šest	30. třidcet i t. d.
7. sedm	40. čtyřidcet (čtyrydcet) i t. d.
8. osm	50. padesát i t. d.
9. devět.	60. šedesát i t. d.
10. deset	70. sedmdesát i t. d.
11. jedenáct	80. osmdesát i t. d.
12. dvanáct	90. devadesát i t. d.
13. třináct	100. sto i t. d.
14. čtrnáct	200. dvě stě i t. d.
15. patnáct	300. tři sta i. t. d.
16. šestnáct	400. čtyři sta i t. d.
17. sedmnáct	1000. tysíc i t. d.

Jeden odmienia się w 1. 4. i 5. przypadku (oprócz 4. przypadku rodzaju męzkiego) podług *králův*, w pozostałych zaś przypadkach ma właściwe sobie formy, podobne do wzoru *slabý*.

Liczba pojedyncza.

1. *Jeden*	*jedna*	*jedno*
2. jednoho	jedné	jednoho
3. jednomu	jedné	jednomu

4. jednoho *(jeden)*	*jednu*	*jedno*
5. *jeden*	*jedna*	*jedno*
6. jednom	jedné	jednom
7. jedním	jednou	jedním

Liczba mnoga.

1. *jedni (jedny)*	*jedny*	*jedna*
2. jedněch	—	—
3. jedněm	—	—
4. *jedny*	*jedny*	*jedna*
5. *jedni (jedny)*	*jedny*	*jedna*
6. jedněch	—	—
7. jedněmi	—	—

Dva (rodz. męzkiego) i *dvě* (żeńskiego i nijakiego) odmienia się w liczbie podwójnéj, podobnie jak *ruce:*

dva, dvě
dvou
dvěma (dvoum)
dva, dvě
dva, dvě
dvou
dvěma (dvouma).

Tři i *čtyry* odmieniają się w liczbie mnogiéj podług *věci*, również i *čtyry*, gdyż *y* tutaj niewłaściwie się pisze. *r* bowiem stoi zamiast *ř*.

tři — čtyři, čtyry
tří — čtyř, čtyr
třem — čtyřem, čtyrem
tři — čtyři, čtyry
tři — čtyři, čtyry
třech — čtyřech, čtyrech
třemi — čtyřmi, čtyrmi.

Pět, *šest* i t. d. aż do *devět* i *devadesát* mają przypadki 1., 4. i 5. jednakowe, w pozostałych zaś przybierają *i*, n. p. *pěti*, *šesti*, *sedmi*, *devíti*, *jedenácti*, *dvadceti*, *třidceti*, *jeden a třidceti* i t. d. Imię przy nich będące, przy 1., 4. i 5. przypadku stawia się w przypadku 2, przy pozostałych zaś w jednakowym z liczebnikiem. Odmienia się n. p. pět let, pěti let, pěti letům, pět let, pět let, pěti letech, pěti lety.

Jedenmecítma, *dvamecítma* i t. d. aż do *devětmecítma* są nieodmienne.

Sto i *tisíc* uważają się jako rzeczowniki i odmieniają podług *slovo* i *meč*. *Sto* ma liczbę podwójną *stě*; mówi się: jedno sto, dvě stě, tři sta, čtyři sta, pět set i t. d. Z rzeczownikiem pozostaje *sto* w 7. przypadku bez odmiany, n. p. před sto lety. *Tisíc* ma w tym razie w 7. przypadku liczby pojedynczéj *tisíci*, n. p. před tisíci lety.

b) Liczby porządkowe (pořadní čísla) są:

1	první	300	třístý
2	druhý	400	čtyrstý
3	třetí	500	pětistý
4	čtvrtý i t. d.	600	šestistý i t. d.
20	dvadcátý	1000	tisící
21	jeden a dvadcátý, dvadcátý první, jedenmecítmý	1864	tisící osmistý šedesatý čtvrtý
22	dva a dvadcátý dvadcátý druhy, dvamecítmý i t. d.	2000	dvoutisící
		3000	třítisící
100	stý	4000	čtyrtisící
101	stý první	5000	pětitisící
102	stý druhý i t. d.	100000	stotisící
200	dvoustý	200000	dvěstětisící i t. d.

První, *třetí*, *tisící* i t. d. odmieniają się podług *dnešní*; *druhý*, *čtvrtý*, *stý* i t. d. podług *slabý*.

Uwaga. Liczebniki porządkowe po wyrazie *půl* kładą się w przypadku drugim, który w rodzaju męzkim i nijakim kończy się zgodnie z staroczeskim na *a* (zamiast *-ého*). n. p. půl čtvrta groše, půl páta lokte, půl sedmé kopy. *Druhý* i *třetí* mają w rodzaju męzkim zakończenie *ého* (iho) n. p. půl druhého krejcaru, půl třetího zlatého.

Takowe połączenia odmieniają się następującym sposobem:

	půl čtvrta groše	půl čtvrté kopy
(do)	půl čtvrta groše	půl čtvrté kopy
(k)	půl čtvrtu groši	půl čtvrté kopě
	půl čtvrta groše	půl čtvrté kopy
	půl čtvrta groše	půl čtvrté kopy
(po)	půl čtvrtu groši	půl čtvrté kopě
(s)	půl čtvrta grošem	půl čtvrtou kopou

c) Zbiorowe (řadová) liczebniki są:

2. dvé — dvojí (dvůj, dvoje)
3. tré — trojí (trůj, troje).
4. čtvero — čtverý.
5. patero — paterý.
6. šestero — šesterý.

9. devatero — devaterý.
10. desatero — desaterý.
20. dvadcatero — dvadcaterý.
100. stero — sterý.
1000. tisícero — tisícerý.

Dvé i *tré* są rodzaju nijakiego i odmieniają się podług *slabé*; *čtvero*, *patero* i t. d. podług *slovo*. Wszystkie te liczebniki mają przy sobie rzeczownik w drugim przypadku, n. p. dvé sester, dvého sester i t. d. desatero domů.

Dvojí i *trojí* idą podług *dnešní*; *čtverý*, *paterý* i t. d. podług *slabý*. *Dvůj* i *trůj* w rodzaju męzkim, *dvoje* i *troje* w żeńskim i nijakim używają się zamiast *dvojí* i *trojí* w 1. i 4. przypadku.

d) Liczebniki powtarzające (opakovací — adverbia numeralia) tworzą się od głównych przez przybranie przyrostka *krát* i są nieodmienne, n. p. dvakrát, třikrát, pětkrát, stokrát, dvěstěkrát i t. d. *Jeden* ma *jednou*.

e) Liczebniki mnożne (násobné čísla) są: jednoduchý, dvojnásobní, čtvernásobní, pateronásobní, šesteronásobní, stonásobní, tisícnásobní i t. d. Odmieniają się podług przymiotników *slabý* i *dnešní*.

f) Liczebniki nieoznaczone (neurčitá) jakoto: *některý*; *mnohý*, *každý* i t. d. odmieniają się również podług przymiotników.

Oba, *obě* odmieniają się podług *dva*, *dvě*.

Kolik, *několik*, *mnoho*, *málo* i podobne mają we wszystkich przypadkach oprócz 1., 4. i 5. *-a: kolika*, *několika*, *mnoha*, *mála* i używa się ich z rzeczownikami podobnie jak liczebników *pět*, *šest* i t. d., n. p. několik let, po několika letach

Všechen odmienia się następującym sposobem:

Liczba pojedyncza.

Męzki.	*Żeński.*	*Nijaki.*
1. Všechen, všecken, všecek	všechna, všeckna, všecka	všechno, všeckno, všecko
2. všeho	vší	všeho
3. všemu	vší	všemu
3. všechna, (všechen) i t. d.	všechnu, všecknu, všecku	vše, všechno i t. d.
5. všechen i t. d.	všechna	všechno i t. d.
6. všem	vší	všem
7. vším	vší	vším

Liczba mnoga.

1. Všichni, (nieżyw. všechny, všeckny, všecky)	všickni,	Všechny, všecky	všeckny,	Všechna, všecka	všeckna,
2. všech		—	—	—	—
3. všem		—	—	—	—
4. všechny, všeckny, všecky		—	—	všechna, všecka	všeckna,
5. všichni, (nieżyw. všechny) i t. d.		všechny, všecky	všeckny,	všechna, všecka	všeckna,
6. všech		—	—	—	—
7. všemi		—	—	—	—

Veškeren, veškera, veškero ma w 4. przypadku *veškeren*, (nieżywotne), *veškeru, veškero;* w pozostałych zaś odmienia się podług *slabý: veškerého, veškerému.*

ROZDZIAŁ VI.

Zaimki (Zájmena. Náměstky).

I. Zaimki osobowe (zájmena osobní).

Zaimki osobowe są: *já, ty, on, my, vy, oni* i zwrotne (navracovací) *se.*

Já, ty, se, my i *vy* odmieniają się właściwym sposobem:

Liczba pojedyncza.			*Liczba mnoga.*	
Já	ty		My	vy
mne, mè	tebe, tè	sebe, se	nás	vás
mně, mi	tobě, ti	sobě, si	námi	vám
mne, mè	tebe, tè	sebe, se	nás	vás
já	ty	—	my	vy
mně	tobě	sobě	nás	vás
mnou	tebou	sebou	námi	vámi.

Uwaga 1. Zaimku zwrotnego używa się nietylko w 3 osobie jak w języku niemieckim i łacińskim. lecz także i w osobie 1. i 2. n. p. koupil jsem *si.* vzal si to *sobě.* chlubili jste *se.*

Uwaga 2. Form krótszych *mè, mi, tè, ti, se, si,* używa się wtedy. kiedy niepada na nie nacisk, dłuższych zaś *mne, mně, tebe, tobě, sebe, sobě,* kiedy na nich jest nacisk. albo poprzedza je przyimek, n. p. Dnes jsem ti to dal. Tobě jsem to dal. Přišed ke mně (nie zaś: k mi).

On odmienia się we wszystkich przypadkach za wyjątkiem pierwszego (który się porównywa z głównemi wzorami rzeczownikowemi) na podstawie zatraconego nominativu *i* lub *j*:

Liczba pojedyncza.			*Liczba mnoga.*		
Mezki.	*Żeński.*	*Nijaki.*	*M.*	*Ż.*	*N.*
on	ona	ono	oni,	ony,	ona
jeho	jí	jeho		jich	
jemu	jí	jemu		jim	
jej	ji	je		je	
on	ona	ono	oni,	ony,	ona
něm	ní	něm		nich	
jím	jí	jím		jimi	

Uwaga 1. Zamiast 4. przypadku *jej* używa się przy żywotnych często także *jeho*. skracające się niekiedy w *ho*, podobnie jak *jemu* w *mu*.

Uwaga 2. Po jakimkolwiek przyimku *j* przechodzi we wszystkich przypadkach w *n*. n. p. z něho, od ní, k němu, proti ní, za nëj, pro ni, s ním, do nich i t. d.

Uwaga 3. Przy niektórych przyimkach skraca się 4. przypadek *něj* (bynajmniéj zaś 2. przypadek *něho*) w *ň* n. p. *zaň*, *proň* zamiast na něj, pro něj.

II. Zaimki dzierżawcze (Z. přivlastňovací).

Zaimki dzierżawcze są:

L. pojed. 1. můj
2. tvůj
3. (jeho), její

L. mnoga. 1. náš
2. váš
3. (jejich, jich).

Do nich należy także zwrotny *svůj*, którego się używa podobnie jak osobowego *se*, nawet wtedy, gdy się odnosi do 1 lub 2 osoby n. p. vzal jsem si *svou* věc.

Můj, *tvůj*, *svůj* odmieniają się oprócz przypadku 1. i 5. rodzaju męzkiego w obu liczbach podług *slabý*, a więc *můj*, *mého*, *mému* i t. d. *má*, *mé*, *mé* i t. d. Pierwszy przypadek liczby mnogiéj w rodzaju męzkim jest *moji*; zamiast żeńskiego *má* i nijakiego *mé*, również w liczbie mnogiéj zamiast żeńskiego *mé* i nijakiego *má* mówi się także *moje*, podobnie i *tvoje*, *svoje*. Różnica pomiędzy żywotnemi a nieżywotnemi w rodzaju męzkim jest taż sama jak przy przymiotnikach.

Jeho jest genitiv zaimka osobowego *on*, równie jak *jich* i *jejich* w liczbie mnogiéj. *Její* odmienia się podług *dnešní*.

Náš i *váš* odmieniają się oprócz przypadku 1. i 5. podług *on*, a mianowicie:

Męzki.	*Żeński.*	*Nijaki.*	*Liczba mnoga.*
náš	naše	naše	naši, naše, naše
našeho	naší	našeho	našich
našemu	naší	našemu	našim
našeho (náš)	naši	naše	naše
náš	naše	naše	naši, naše, naše
našem	nasí	našem	našich
naším	naší	naším	našimi

III. Zaimki wskazujące (Z. ukazovací).

Zaimki wskazujące są: *ten, tento, onen, týž, tentýž, sám.*

Ten, tento i *onen* odmieniają się w zupełności tak jak *jeden*: ten, toho, tomu i t. d. ta, té, té i t. d., tento, tohoto, tomuto i t. d., tato, této, této i t. d., onen, onoho, onomu, onoho, onen, onom, oním i t. d.

Týž odmienia się podług *slabý*, tylko że w każdym przypadku na końcu dodaje się *ž*, tedy: týž, téhož, témuž i t. d. Rodzaj żeński jest *táž*, nijaki *též*, w liczbie mnogiéj rodzaj męzki *títž*, żeński *též*, nijaki *táž*.

Tentýž jest złożony z *ten* i *týž* i każda z części składowych odmienia się oddzielnie. Podług tego nominativ liczby pojedynczéj jest *tentýž, tatáž, totéž*, liczby zaś mnogiéj *titíž, tytéž, tatáž*; genitiv pojed. *tohotéhož, tétéž, tohotéhož;* dativ pojed. *tomutémuž, tétéž, tomutémuž* i t. d. Innych jednak przypadków oprócz pierwszego rzadko się używa, a zwłaszcza w rodzaju męzkim i nijakim, jak równie i w liczbie mnogiéj. Zamiast *týž* mówi się także *ten samý, ta samá* i t. d.

Sám ma w pierwszym przypadku liczby pojedynczéj *sám, sama, samo*, w przypad. 4. rodzaju żeńskiego *samu*, rodzaju nijakiego *samo*, w liczbie mnogiéj przyp. 1. *sami, samy, sama*, przyp. 4. *samy, samy, sama*. Pozostałe przypadki urabiają się od wyrazu *samý* (samý sníh, samá voda, samé žito) podług *slabý*, a więc samého, samému i t. d.

IV. Zaimki względne (Z. potažné)

Zaimki względne są: *který, jenž, kdo, co, čí,ký.*

Který odmienia się podług *slabý*, równie jak *kterýž, kterýžto, kterýkoli, kterýkolir, kterýkolivěk, leckterý, leckterýs, ledakterý* i inne złożone.

Jenž ma w 1. przypad. liczby pojed. *jenž* (męzkie), *jež* (żeńskie), *jež* (nijakie); w 1. przyp. l. m. *již, jež, jež*. Używa się jednak *jenž* jako przypadku pierwszego we wszystkich trzech rodzajach i w obydwóch liczbach. Pozostałe przypadki są bez wyjątku wzięte od *on* z przyrostkiem *ž*, n. p. *jehož, jemuž, jíž, jimž*. Niekiedy przydaje się także *to: jenžto, jehožto* i t. d.

Kdo oznacza osoby, *co* rzeczy. Odmieniają się w następujący sposób:

1. kdo, co
2. koho, čeho
3. komu, čemu
4. koho, co
6. kom, čem
7. kým, čím

I do tych zaimków dla większego nacisku dodaje się niekiedy *ž: kdož, což, kohož* i t. d. Podobnie odmieniają się *někdo, něco, nikdo, nic (nico, niče)* i inne złożone.

Uwaga. Po niektórych przyimkach *co* przechodzi w *č* i łączy się z niemi w jeden wyraz, n. p. *zač, nač, proč* i t. d.

Ký odmienia się podług *slabý*, zwykle z przemianą *é* w *ý*: ký, kýho, kýmu i t. d., *čí* odmienia się podług *dnešní:* čí, čího, čímu i t. d., również: *něčí, ničí* i t. d.

V. Zaimki pytające (Z. tázací).

Wszystkich zaimków względnych, za wyjątkiem *jenž* używa się także jako pytających.

ROZDZIAŁ VII.

Słowo (Sloveso).

§ 1. *Formy słowa dokonane i niedokonane.*

Słowo słowiańskie a z nim zarazem i czeskie przewyższa bogactwem form słowo niemieckie i łacińskie.

Najlepszym dowodem tego, jest rozróżnianie słów *dokonanych* (kończících) od *niedokonanych* (trvajících) czyli właściwie rozróżnianie między formą słów dokonaną i niedokonaną.

Dlatego przedewszystkiem trzeba rozeznać przy słowie słowiańskim, a mianowicie jak w tym razie przy słowie czeskim, podwójny *tryb nieoznaczony* (neurčitý spůsob — infinitivus), który się

znaczeniem znakomicie od siebie różni, jakkolwiek w innych językach, a mianowicie w łacinie i niemczyznie brzmi jednakowo, n. p. *zapsati* i *zapisovati* (inscribere, einschreiben). *Zapsati* oznacza czynność już ukończoną, n. p. *zapsati* jméno své do knihy, *zapisovati* zaś powtarzanie się czynności n. p. *zapisovati* jména do knihy. *Zapsati* zowie się nieoznaczony dokonany (neurčitý končící), *zapisovati* zaś nieoznaczony niedokonany (neurčitý trvající). Najłatwiéj można rozróżnić formę słów dokonaną od niedokonanéj przez to, że tylko od formy niedokonanéj daje się utworzyć czas teraźniejszy, tak n. p. od *zapisovati* czas teraźniejszy jest zapisuji; od *zapsati* formuje się *zapíši*, co jednak nie jest czasem teraźniejszym lecz przyszłym. Dla tego są n. p. *dělati*, *píti*, *porážeti* formami niedokonanemi, ponieważ *dělám*, *piji*, *porážím* są czasy teraźniejsze; przeciwnie zaś *udělati*, *vypiti*, *poraziti* są formy dokonane, ponieważ *udělám*, *vypiji*, *porazím* są czasy przyszłe.

Podwójny ten infinitiv prawidłowo przytrafia się przy wszystkich słowach złożonych, ponieważ mianowicie przy słowach złożonych język czeski czuje konieczną potrzebę zachowania różnicy formy dokonanéj od niedokonanéj.

Słowa niezłożone czyli pierwiastkowe mają zwykle jeden tylko infinitiv, a mianowicie zwykle tylko niedokonany n. p. *vezti*, *mříti* (umierać), *bíti*, *ležeti*, *loviti*, *orati*, *malovati*, od nich pochodzą czasy teraźniejsze *vezu*, *mru*, *biji*, *leží*m, *lovím*, *orám*, *maluji*. Infinitiv dokonany mają głównie słowa pierwiastkowe kończące się na *outi*, n. p. *tnouti*, *jmouti*, lecz także i niektóre inne, jako to: *chopiti* (imać), *skočiti*, *chytiti* (chwycić), *hoditi*. Takowe jednak słowa mają zwykle inny jeszcze infinitiv niedokonany, podobnież niezłożony, jakoto: *tínati*, *jímati*, *chápati*, *skákati*, *chytati*, *házeti* i t. d.

Słowo złożone, jeżeli w nim słowo pierwiastkowe pozostało bez zmiany, jest zwykle dokonaném, w razie zaś jeżeli pierwiastek uległ jakiejkolwiek przemianie, to słowo staje się niedokonaném. Tak n. p. *vezti* jest słowem niezłożoném niedokonaném; od niego pochodne *přivezti* jest słowem dokonaném, lecz *přivážeti* niedokonaném. Podobnie *mříti*, *umříti*, *umírati*; *bíti*, *zabíti*, *zabíjeti*; *líti*, *vlíti*, *vlévati*; *loviti*, *vyloviti*, *vylovovati*; *orati*, *zorati*, *zorávati*; *malovati*, *omalovati*, *omalovávati* i t. d.

Bogactwo słów złożonych w języku czeskim sprawia to, że słowa niezłożone zwykle nie mają formy dokonanéj, zamiast niéj bowiem używają się niektóre odpowiednie słowa złożone. Tak n. p. *dělati* jest niedokonaném, gdy zaś jest potrzeba użycia słowa dokonanego to bierze się *udělati*; to bowiem nie znaczy nic innego

jak czynność ukończoną (zdziałaną). Podobne słowa są n. p. *minouti, pominouti; moknouti, zmoknouti; mámiti, oznámiti* i t. d. Złożone bowiem słowo, oprócz różnicy między nieoznaczoném a oznaczoném, niema oddzielnego znaczenia, tak że może formę dokonaną, której niedostaje przy słowach niezłożonych, w zupełności zastąpić. Różne jednakowoż znaczenie od *dělati* mają słowa z niego złożone, jak n. p. *vydělati, zadělati, rozdělati* i t. d., których przy każdém słowie pierwiastkowém jest wielka liczba.

Uwaga 1. Rzadkie są wyjątki, gdzieby słowo złożone bez zmiany pierwiastku pozostało i nadal niedokonaném, n. p. padati, popadati; sedati, usedati; léhati, přiléhati i t. d.

Uwaga 2. Jeżeli słowo ma obie formy, niedokonaną i dokonaną, to mogą się przez dodanie przysłówków od obydwóch form utworzyć słowa złożone n. p. hoditi, házeti, vyhoditi, vyházeti; střeliti, stříleti, vystřeliti, vystřílеti; chytiti, pochytiti, chytati, pochytati. Takowe słowa złożone są wszystkie dokonane, wszystkie bowiem mają tylko czas przyszły (nie teraźniejszy) n. p. *vyhodím* i *vyházím* są czasy przyszłe, tedy *vyhoditi* i *vyházeti* są infinitivy dokonane; w użyciu jednak jest pomiędzy niemi właściwa różnica; *vyhoditi* bowiem może się użyć o jednéj rzeczy, lub też o więcéj rzeczach na raz jeden, *vyzázeti* o więcéj rzeczach działających jedna po drugiéj; n. p. *vyhodil* něco oknem; *vyházel* všecko, co bylo v pokoji oknem. Złożone niedokonane jest *vyhazovati*, od czego pochodzi czas teraźniejszy *vyhazuji*. Podobna różnica w znaczeniu trzech różnych infinitivów istnieje i przy reszcie z wyżéj przytoczonych przykładów, jako to: *vystřeliti, vystřílеti, vystřelovati; pochytiti, pochytati, pochycovati;* tak samo: *vysaditi, vysázeti, vysazovati* i przy wielu innych.

Uwaga 3. Niektóre słowa niezłożone mają dwa infinitivy niedokonane, lecz z rzeczywistą różnicą w znaczeniu n. p. *nésti, nositi; vézti, voziti, běžeti, běhati; jíti, choditi* i t. d. Od tych wszystkich trybów nieoznaczonych formują się czasy teraźniejsze: *nesu, nosím; vezu, vozím; běžím, běhám; jdu, chodím* i t. d. Ze słów tych, przez dodanie przyimka, powstają słowa dokonane, jako to: *vynesu, vynosím; navezu, navozím; poběžím, pobíhám; půjdu, pochodím* i t. d.; z których przez zmianę słowa pniowego powstają formy niedokonane: *vynáším, navážím, pobíhám, pocházím* i t. d. Niektóre tylko słowa mają z jednego infinitivu złożone dokonane, z drugiego zaś bez zmiany pnia złożone niedokonane n. p. *vedu, vodím; uvedu* dokonane, *uvodím* (lub uvádím) niedokonane.

Formą różną od dokonanéj i niedokonanéj jest *częstotliwa* (opětovací), którą ma każde słowo. Forma ta zwykle tworzy się z infinitivu niedokonanego przez wtrącenie *va* przed końcówkę *ti*, przyczém poprzedzająca samogłoska przedłuża się, n. p. *voziti, vozívati; viděti, vidívati; volati, volávati.*

Przez powtórzenie *va*, które się niekiedy i kilkakrotnie po sobie stawia, oznacza się częścią częste powtarzanie, częścią zaś dawniejsze ukończenie działania, n. p. běhati, běhávati, běháváváti i t. d.

§ 2. *Czasy.*

Przy odmianie słowa czeskiego rozróżnia się tylko 4 czasy, jakoto:

1. teraźniejszy (přítomný),
2. przeszły (minulý),
3. zaprzeszły (dávnominulý),
4. przyszły (budoucí).

Ponieważ jednak wszystkie czasy, z wyjątkiem terazniejszego formują się tak od formy dokonanéj jakotéż i niedokonanéj, wypadnie więc w ogóle 7 czasów, które są:

1. teraźniejszy,
2. przeszły dokonany,
3. przeszły niedokonany,
4. zaprzeszły dokonany,
5. zaprzeszły niedokonany,
6. przyszły dokonany,
7. przyszły niedokonany.

Czas teraźniejszy, jak już było powiedziane w § 1, ma tylko formę niedokonaną; przy formie bowiem dokonanéj nie może się zwracać uwagi na teraźniejszość.

Dla objaśnienia różnicy w użyciu tych czasów, które zresztą dla każdego Słowianina jest łatwem, służą następujące przykłady podane na każdy czas:

1. *Teraźniejszy:* zapisuji jména do knihy (zapisuję). Czas ten odpowiada łacińskiemu praesens: inscribo.

2. *Przeszły niedokonany:* celý den zapisoval jsem (zapisywałem) jména do knihy; když jsem zapisoval jména do knihy, přišel ke mně můj přítel; když ke mně přišel můj přítel, zapisoval jsem ještě jména do knihy. Czas ten odpowiada łacinskiemu: imperfectum: inscribebam.

3. *Przeszły dokonany:* včera jsem zapsal (zapisałem) všecka jména do knihy; když jsem všecka jména do knihy zapsal, nevěděl jsem, co dále činiti; když ke mně přišel můj přítel, zapsal jsem jeho jméno do knihy. Czas ten odpowiada łacińskiemu perfectum: inscripsi.

4. *Zaprzeszły niedokonany:* když ke mně přišel můj přítel, byl jsem celé dvě hodiny zapisoval jména do knihy (zapisywałem był).

5. *Zaprzeszły dokonany:* když ke mně přišel můj přítel, byl jsem jeho jméno již zapsal do knihy (zapisałem był). Różnicy pomiędzy formą dokonaną i niedokonaną niemożna w czasie zaprzeszłym wyrazić po łacinie. Oba więc czasy zaprzeszłe tak dokonany, jako też i niedokonany wyrażają się przez plusquamperfectum: inscripseram.

6. *Przyszły niedokonany:* zejtra budu zapisovati jména do knihy; až ke mně přijdeš, budu zapisovati jména do knihy (będę zapisywać). Czas ten odpowiada łacińskiemu futurum periphrasticum: inscripturus sum.

7. *Przyszły dokonany:* zejtra zapíši jmeno tvé do knihy; až zapíši jmeno tvé do knihy, pak odejdi (zapiszę). Czas ten odpowiada łacińskiemu bądź to futurum simplex, bądź futurum exactum: inscribam, inscripsero.

Uwaga 1. Jeżeli słowo ma tylko jedną formę infinitivu, jak to ma miejsce podług § 1 przy większéj części słów niezłożonych, to samo z siebie wypływa, że słowo takie ma czasy jednéj tylko formy. Tak n. p. *volati* ma tylko 4 (niedokonane) czasy: volám, volal jsem, byl jsem volal, budu volati. Zwykle jednak znajduje się, jak o tém już była mowa w § 1., słowo złożone, nie oznaczające nic innego jak słowo niezłożone, od którego się pozostałe czasy, lub tylko niektóre z nich formują, przez co dopełnia się czasowanie. Tak n. p. *dělati* ma tylko czasy niedokonane: *dělám, dělal jsem, byl jsem dělal, budu dělati*, które się dopełniają czasami dokonanemi od słowa *udělati*: udělal jsem, byl jsem udělal, udělám. Słowo *lézti* ma także tylko czasy niedokonane, *lezu, lezl jsem, byl jsem lezl, budu lézti;* dopełnia się ono słowem złożonem *polézti*, a mianowicie tylko w czasie przyszłym: *polezu* innych bowiem form, jak: *polezl* jsem i t. d. nieużywa się.

Uwaga 2. Jeżeli słowo ma więcéj form jak dwie, n. p. *vyhoditi, vyházeti, vyhazovati*, to od każdéj formy tworzy właściwe czasy, różne w znaczeniu n. p.:

1. vyhazuji,
2. vyhazoval jsem
3. vyhodil isem,
4. vyházel jsem,
5. byl jsem vyhazoval,
6. byl jsem vyhodil,
7. byl jsem vyházel,
8. budu vyhazovati,
9. vyhodím
10. vyházím.

Uwaga 3. Słowa częstotliwe mają właściwą sobie odmianę przez 4 czasy, n. p. *chodívati*: chodívám, chodíval jsem, byl jsem chodíval, chodívati budu.

§ 3. *Tryby (spůsoby).*

Trybów, przez które się słowo czeskie odmienia jest pięć: Oznajmujący (ukazovací — indicativus), łączący (idealny czyli przypuszczający — spojovací — conjunctivus lub słuszniéj optativus), rozkazujący (rozkazovací — imperativus), bezokoliczny (nieoznaczony — neurčitý — infinitivus) i imiesłów (příčesti — participium).

Tryb *oznajmujący* jest jedyny mający wszystkie czasy. Do niego więc stosuje się wszystko co było wyżéj w § 2. powiedziane o czasach.

Tryb *łączący* jest dwojaki: *łączący pierwszy* (spojovací první), który się porównywa z łacińskim lub niemieckim conjunctivem

imperfecti, i *łączący drugi* (spojovací druhý) dający się porównać z conjunctivem plusquamperfecti. Każdy z nich ma formę dokonaną i niedokonaną, któréj to różnicy niemoże wyrazić ani język niemiecki, ani laciński. Przy słowie *zapisovati, zapsati*, jest:

1. łączący pierwszy niedokonany: zapisoval bych,
2. łączący pierwszy dokonany: zapsal bych,
3. łączący drugi niedokonany: byl bych zapisoval,
4. łączący drugi dokonany: byl bych zapsal.

Tryb *rozkazujący* jest jeden dokonany, a jeden niedokonany:

1. rozkazujący niedokonany: zapisuj,
2. rozkazujący dokonany: zapiš.

Ten drugi tryb rozkazujący równa się greckiemu imperativowi perfecti.

Tryb *bezokoliczny* jest podobnie niedokonany i dokonany, jak już o tém była mowa wyżéj:

1. bezokoliczny niedokonany: zapisovati,
2. bezokoliczny dokonany: zapsati.

Ostatni ten, zbliża się, chociaż nie zupełnie, do łacińskiego infinitivu perfecti: inscripsisse.

Imiesłowy są dwojakie: *przymiotne* (přídavná) których się używa jako przymiotników i *przechodne* (přestupovací-transgressiva), których się używa do spojenia zdań (konstrukcya imiesłowowa — participialní konstrukcí) n. p. *květoucí strom* (drzewo), tutaj jest imiesłów przymiotny; *rida* přítele svého, tutaj zaś jest imiesłów przechodny.

Imiesłowów tak przymiotnych jako też i przechodnych znajduje się przy każdéj formie słów, to jest tak przy dokonanéj jako też i niedokonanéj po trzy, czyli w ogóle przy słowie mającym obie formy po sześć:

a) Przechodne:

1. teraźniejszy (niedokonany): zapisuje, zapisujíc, zapisujíce.
2. przyszły (dokonany): zapíše, zapíšíc, zapíšíce.
3. przeszły niedokonany: zapisovav, zapisovavši, zapisovavše.
4. przeszły dokonany: zapsav, zapsavši, zapsavše.
5. bierny niedokonany: zapisován, zapisována, zapisováno.
6. bierny dokonany: zapsán, zapsána, zapsáno.

b) Przymiotne:

1. teraźniejszy (niedokonany): zapisující.
2. przyszły (dokonany): zapíšící.
3. przeszły niedokonany: zapisovavší.
4. przeszły dokonany: zapsavší.

5. bierny niedokonany: zapisovaný.
6. bierny dokonany: zapsaný.

Uwaga 1. Do imiesłowów nie doliczamy przymiotników uformowanych z czasu przeszłego przez dodanie *ý*, jak n. p. *býval, bývalý; zvykl, zvyklý; zamřel, zamřelý; odkvetl, odkvetlý* i t. d. Podobne przymiotniki tworzą się wzmiankowanym sposobem od słów nieprzechodnich (nepřestupovacích — intransitiva) a mianowicie od takich, które nieznoszą strony biernéj.

Uwaga 2. Niektóre słowa zachowały jeszcze formę odpowiednią łacińskiemu supinum. Forma ta tworzy się z trybu bezokolicznego przez odrzucenie końcówki *i* n. p. *spáti* bezokoliczny; jdu *spat* supinum.

§ 4. *Osoby i rodzaje.*

W trybie oznajmującym i łączącym, podobnie jak w każdym innym języku jest po trzy osoby w liczbie pojedynczéj i mnogiéj. Tryb rozkazujący ma w liczbie pojedynczéj osobę drugą i trzecią, w liczbie zaś mnogiéj wszystkie trzy osoby, n. p. zapiš (ty), zapiš (on), zapišme, zapište (vy), zapište (oni).

Rodzaj rozróżnia się w czasie przeszłym, w trybie łączącym i w imiesłowach. Tak n. p. *zapsal* jest rodzaj męzki, *zapsala* żeński, *zapsalo* nijaki; podobnie *zapsán, zapsána, zapsáno.* Liczba mnoga formuje się przytém podług *kralův* czyli podług głównych wzorów rzeczownikowych: *zapsali, zapsaly, zapsala; zapsáni, zapsány, zapsána.*

Imiesłów przechodni teraźniejszy (przy słowach dokonanych przyszły) i przeszły mają końcówkę na rodzaj męzki, jedną wspólną na żeński i nijaki i jedną w liczbie mnogiéj na wszystkie trzy rodzaje, więc *zapíše* męzki, *zapíšíc* żeński i nijaki, *zapíšíce* liczba mnoga; podobnież *zapsav* męzki, *zapsavši* żeński i nijaki, *zapsavše* liczba mnoga.

Imiesłowy przymiotne czasu teraźniejszego (lub przyszłego) i przeszłego, jak to *zapisující, zapsavší* odmieniają się tak jak przymiotniki, podług wzoru *dnešní*; przymiotne bierne, jako to *zapsaný*, podług słabý.

§ 5. *Całkowita odmiana słowa.*

Jako przykład całkowitéj odmiany słowa można wziąść *chytiti, chytati* w formie dokonanéj i niedokonanéj, jak następuje:

I. Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Chytám
chytáš
chytá

chytáme
chytáte
chytají.

Przeszły niedokonany.	*Przeszły dokonany.*
chytal, chytala, chytalo jsem	chytil, -a, -o jsem
chytal, -a, -o jsi	chytil, -a, -o jsi
chytal, -a, -o jest	chytil, -a, -o jest
chytali, chytaly, chytala jsme	chytili, -y, -a jsme
chytali, -y, -a jste	chytili, -y, -a jste
chytali, -y, -a jsou.	chytili, -y, -a jsou.

Zaprzeszły niedokonany.

byl (-a, -o) jsem chytal (-a, -o)
byl (-a, -o) jsi chytal (-a, -o)
byl (-a, -o) jest chytal (-a, -o)
byli (-y, -a) jsme chytali (-y, -a)
byli (-y, -a) jste chytali (-y, -a)
byli (-y, -a) jsou chytali (-y, -a).

Zaprzeszły dokonany.

byl (-a, -o) jsem chytil (-a, -o)
byl (-a, -o) jsi chytil (-a, -o)
byl (-a, -o) jest chytil (-a, -o)
byli (-y, -a) jsme chytili (-y, -a)
byli (-y, -a) jste chytili (-y, -a)
byli (-y, -a) jsou chytili (-y, -a).

Przyszły niedokonany.	*Przyszły dokonany.*
budu chytati	chytím
budeš chytati	chytíš
bude chytati	chytí
budeme chytati	chytíme
budete chytati	chytíte
budou chytati.	chytí.

II. Tryb łączący.

Niedokonany pierwszy.	*Dokonany pierwszy.*
chytal (-a, -o) bych	chytil (-a, -o) bych
chytal (-a, -o) bys	chytil (-a, -o) bys
chytal (-a, -o) by	chytil (-a, -o) by

chytali (-y, a) bysme	chytili (-y, -a) bysme
chytali (-y, a) byste	chytili (-y, -a) byste
chytali (-y, a) by	chytili (-y, -a) by.

Niedokonany drugi.

byl (-a, -o) bych chytal (-a, -o)
byl (-a, -o) bys chytal (-a, -o)
byl (-a, -o) by chytal (-a, -o)
byli (-y, -a) bysme chytali (-y, -a)
byli (-y, -a) byste chytali (-y, -a)
byli (-y, -a) by chytali (-y, -a).

Dokonany drugi.

byl (-a, -o) bych chytil (-a, -o)
byl (-a, -o) bys chytil (-a, -o)
byl (-a, -o) by chytil (-a, -o)
byli (-y, -a) bysme chytili (-y, -a)
byli (-y, -a) byste chytili (-y, -a)
byli (-y, -a) by chytili (-y, -a).

III. Tryb rozkazujący.

Niedokonany.	*Dokonany.*
chytej	chyť
chytej	chyť
chytejme	chyťme
chytejte	chyťte
chytejte	chyťte

IV. Tryb bezokoliczny.

Niedokonany.	*Dokonany.*
chytati	chytiti.

V. Imiesłowy.

a) Przechodne:

Teraźniejszy: chytaje, chytajíc, chytajíce
Przyszły: chytě, chytíc, chytíce
Przeszły niedok.: chytav, chytavši, chytavše
Przeszły dokonany: chytiv, chytivši, chytivše
Bierny niedok.: chytán, chytána, chytáno
Bierny dokonany: chycen, chycena, chyceno.

b) Przymiotne:

Teraźniejszy: chytající
Przyszły: chytící
Przeszły niedokonany: chytavší
Przeszły dokonany: chytivší
Bierny niedokonany: chytaný, -á, -é
Bierny dokonany: chycený, -á, -é.

Uwaga. Zamiast *byl jsi, chytal jsi, chytil jsi*, skraca się *byls, chytals, chytils*; podobnie *bylas, chytalas, chytilas; bylos, chytalos, chytilos;* w trzeciéj zaś osobie dla krótkości opuszcza się słowo posiłkowe *jest* i *jsou* n. p. zamiast *chytil jest, chytili jsou* używa się *chytil, chytili.*

§ 6. *Wzory odmiany słów.*

Nie wszystkie słowa czeskie odmieniają się (czasują) podług jednego wzoru, jest bowiem ośm rozmaitych wzorów czasowania, a mianowicie:

1. vézti
2. píti
3. mnouti
4. honiti
5. hleděti
6. sháněti
7. volati
8. milovati.

Zrzadka jednakże bywa całkowite czasowanie, którego przykład był podany w § 5, podług jednego wzoru, zwykle bowiem czasy formy niedokonanéj idą podług jednego, a formy dokonanéj podług innego wzoru. Tak i w podanym przykładzie odmieniają się czasy niedokonane (chytati) podług *volati*, czasy zaś dokonane (chytiti) podług *honiti*.

Rozróżnienie wzorów dzieje się podług trybu bezokolicznego. Podług *vézti* czasują się słowa, lub lepiéj powiedziawszy formy słowa, mające w trybie bezokolicznym przed *ti* spółgłoskę; podług *píti*, gdy przed *ti* stoi *í* lub *ý* (n. p. *rýti*); podług *mnouti*, gdy stoi *ou*; podług *honiti* gdy poprzedza *i*; podług *hleděti* i *sháněti*, gdy poprzedza *ě*; podług *volatí*, gdy poprzedza *a* lub *á* (n. p. *dáti*); podług *milovati* gdy poprzedza *ova*.

Różnica między wzorami *hleděti* i *sháněti*, w których obydwóch poprzedza *ě* (e) jest następująca: podług *shaněti* idą tylko słowa złożone niedokonane, z niezłożonych zaś niedokonanych takie, które mają oprócz tego formę niezłożoną dokonaną, n. p. zło-

żone *rozprávěti*, *zatápěti*, *skláněti*, *zahúleti* i t. d., lub niezłożone *stříleti*, *poustěti*, *sázeti*, *házeti* i t. d., mające formy dokonane: *střeliti*, *pustiti*, *saditi*, *hoditi* i t. d. Podług *hleděti* odmieniają się wszystkie pozostałe n. p. *viděti*, *vyslyšeti* i t. d. Bardzo mało wyjątków jest od tego prawidła, a oprócz tego dla Czecha istnieje jeszcze inny łatwiejszy sposób rozpoznania, a mianowicie zakończenie trybu rozkazującego. Jeżeli kończy się on na *ěj*, to słowo odmienia się podług *sháněti* (sháněj); jeżeli zaś się kończy inaczéj, to odmienia się podług *hleděti* (hleď).

Jak się okazuje z czasowania wziętego jako przykład słowa *chytiti*, *chytati*, odmieniają się niektóre czasy za pomocą słowa posiłkowego *býti* w sposób jaki łatwo widzieć z przytoczonego przykładu. Dla tego przy zestawieniu obok siebie wszystkich 8 wzorów czasowania, opuszcza się dla ułatwienia porównania wszystkie czasy odmieniające się ze słowem posiłkowym i pozostaną się tylko uformowane od samego słowa. Zamiast zupełnego czasowania czasu przeszłego i zaprzeszłego i trybu łączącego będzie dostatecznym podanie formy czasu przeszłego bez słowa posiłkowego *(chytil, chytal)*, z niéj bowiem formują się wszystkie pozostałe podług wzoru *chytiti* niezważając na to podług jakiego wzoru odmienia się słowo. Dla tej saméj przyczyny można zupełnie opuścić czas przyszły niedokonany *(budu chytati)*, ponieważ składa się on z infinitivu i słowa posiłkowego. Naostatek można jeszcze opuścić imiesłowy przymiotne, ponieważ się one przy wszystkich wzorach jednakowo formują z imiesłowów przechodnych.

Następujący tedy przegląd wzorów będzie obejmował:

1. Czas teraźniejszy, zawierający także w sobie przyszły dokonany. Oba mają jednakową formę; co bowiem przy słowie niedokonaném jest czasem teraźniejszym, to przy słowie dokonaném jest przyszłym, n. p. *honiti*, słowo niedokonane, ma w czasie teraźniejszym *honím;* podług tego wzoru odmienia się także *uděřiti*, słowo dokonane; które ma tedy w czasie przyszłym *uděřím.*

2. Czas przeszły bez słowa posiłkowego w rodzaju męzkim, n. p. *honil.*

3. Tryb rozkazujący.

4. Tryb bezokoliczny.

5. Wszystkie imiesłowy przechodne.

Przedewszystkiem jednakże potrzeba poznać odmianę słowa posiłkowego, która jest następująca:

Czas teraźniejszy.	*Czas przeszły.*
Jsem	Byl (-la, -lo) jsem
jsi (jseš)	byl oc. jsi (byl's)
jest (je)	byl oc. jest
jsme	byli (-ly, la) jsme
jste	byli oc. jste
jsou	byli oc. jsou.

Czas zaprzeszły.	*Czas przyszły.*
byl oc. jsem byl oc.	budu
byl oc. jsi byl oc.	budeš
byl oc. jest byl oc.	bude
byli oc. jsme byli oc.	budeme
byli oc. jste byli oc.	budete
byli oc. jsou byli oc.	budou

Tryb rozkazujący.

—
buď
buď
buďme
buďte
buďte.

Tryb bezokoliczny.

býti.

Imiesłowy.

	Przechodne.			*Przymiotne.*
Czas teraźniejszy:	jsa,	jsouc,	jsouce,	jsoucí
Czas przeszły:	byv,	byvši,	byvše,	byvší
Czas przyszły:	buda,	budouc	budouce,	budoucí.

Przegląd wzorów czasowania.

Czas teraźniejszy.

Vezu	piji	mnu	honím
vezeš	piješ	mneš	honíš
veze	pije	mne	honí
vezeme	pijeme	mneme	honíme
vezete	pijete	mnete	honíte
vezou	pijí	mnou	honí.
—	—	—	—

hledím	sháním	volám	miluji
hledíš	sháníš	voláš	miluješ
hledí	shání	volá	miluje
hledíme	sháníme	voláme	milujeme
hledíte	sháníte	voláte	milujete
hledí	shánějí	volají	milují.

Czas przeszły.

vezl	pil	mnul	honil
—	—	—	—
hleděl	sháněl	volal	miloval

Tryb rozkazujący.

vez	pí	mni	hoň
vez	pí	mni	hoň
vezme	píme	mněme	hoňme
vezte	píte	mněte	hoňte
vezte	píte	mněte	hoňte.
—	—	—	—
hleď	sháněj	volej	miluj
hleď	sháněj	volej	miluj
hleďme	sháněmje	volejme	milujme
hleďte	sháněmjte	volejte	milujte
hleďte	sháněmjte	volejte	milujte.

Tryb bezokoliczny.

vézti	píti	mnouti	honiti
—	—	—	—
hleděti	sháněti	volati	milovati.

Imiesłowy.

Teraźniejsze.

veza	pije	mna	honě
vezouc	pijíc	mnouc	honíc
vezouce	pijíce	mnouce	honíce

Przeszłe.

vez	piv	mnuv	honiv
vezši	pivši	mnuvši	honivši
vezše	pivše	mnuvše	honivše.

Bierne.

vezen	pit	mnut	honěn
vezena	pita	mnuta	honěna
vezeno	pito	mnuto	honěno.
—	—	—	—

Teraźniejsze.

hledě	sháněje	volaje	miluje
hledíc	shánějíc	volajíc	milujíc
hledíce	shánějíce	volajíce	milujíce.

Przeszłe.

hleděv	sháněv	volav	milovav
hleděvši	sháněvši	volavši	milovavši
hleděvše	sháněvše	volavše	milovavše

Bierne.

hleděn	sháněn	volán	milován
hleděna	sháněna	volána	milována
hleděno	sháněno	voláno	milováno.

§ 7. *Prawidła formowania czasów i trybów.*

a) Czas teraźniejszy.

Za zasadę wykładu o sposobie czasowania słowa czeskiego, jak równie za zasadę prawidła podług którego rozróżniają się wzory, został położony tryb bezokoliczny jako najdogodniejszy. Formowanie jednak czasów i trybów ma miejsce częścią od trybu bezokolicznego, częścią od czasu teraźniejszego, i dla tego obie te formy jako podstawa przy czasowaniu muszą być znane.

Czas teraźniejszy ma w odmianie dwie główne formy, jedną w któréj przeważają krótkie, drugą zaś w któréj przeważają długie samogłoski w końcówkach. Do pierwszéj należą wzory *vezu, mnu, piji, miluji;* mają one bowiem tylko w 3. osobie liczby mnogiéj końcówkę długą. *Vezu* i *mnu* czasuje się zupełnie jednakowo, *piji* i *miluji* podobnież z wyjątkiem 1. osoby liczby pojedynczéj i 3. osoby liczby mnogiéj; ponieważ bowiem poprzedza spółgłoska miękka więc *u* przechodzi w *i*, *ou* zaś w *í*, dla téj saméj przyczyny co i przy odmianie rzeczownikowéj wzorów podrzędnych: *vezu, mnu, piji* (zm. piju), *miluji* (miluju); *vezou, mnou, pijí* (ou), *milují* (ou).

Do drugiéj formy zaliczają się: *honím, hledím, shaním, volám.* Pierwsze trzy mają w końcówkach *í*, czwarta zaś *á*. Różnica między temi wzorami jest tylko w 3. osobie liczby mnogiéj, *honím* bowiem i *hledím* mają *í*, *sháním* zaś i *volám* mają *ějí, ají.*

Uwaga. Przy odmianie czasu teraźniejszego podług wzoru *vezu* przechodzi przed końcówkami we wszystkich osobach oprócz pierwszéj liczby pojedynczéj i trzeciéj liczby mnogiéj *h* w *ž*, *k* w *č*, *r* w *ř*, n. p.

střchu, střežeš, střeže, střežeme, střežete, střehou.
mohu, můžeš, může, můžeme, můžete, mohou.
vrhu, vrženš, vrže, vržeme, vržete, vrhou.
žhu, žžeš, žže, žžeme, žžete, žhou.
lhu, lžeš, lže, lžeme, lžete, lhou.
peku, pečeš, peče, pečeme, pečete, pekou.
vleku, vlečeš, vleče, vlečeme, vlečete, vlekou.
teku, tečeš, teče, tečeme, tečete, tekou.
tluku, tlučeš, tluče, tlučeme, tlučete, tlukou.
vru, vřeš, vře, vřeme, vřete, vrou.
mru, mřeš, mře, mřeme, mřete, mrou.
Słowo *řku* ma řku, řeš, řce, řceme, řcete, řkou.

b) Tryb bezokoliczny.

Tryb bezokoliczny i czas teraźniejszy porównywają się między sobą w ten sposób, że końcówka 1. osoby czasu teraźniejszego:

u lub *ji* przechodzi w trybie bezokolicznym w *ti:* vezu, vézti; piji, píti *).
lub w *outi:* mnu, mnouti,
ím „ „ „ w *iti:* honím, honiti,
lub w *ěti:* hledím, hleděti,
sháním, sháněti;
ám „ „ „ w *ati:* volám, volati;
uji „ „ „ w *ovati:* miluji, milovati.

Uwaga. Przy wzorze *vézti* przechodzi *d* i *t* przed końcówką *ti* w *s*; zaś *h* lub *k* w *c* po którym się *t* z końcówki *ti* zupełnie opuszcza. W słowach dwuzgłoskowych przedłuża się pierwsza zgłoska, n. p.:

vedu, vésti — kvetu, kvésti
bredu, brísti — hnětu, hnísti
kladu, klásti — pletu, plésti
bodu, bůsti — čtu (četu), čísti
hudu, housti. — matu, másti
— rostu, růsti

*) Przed końcówką *ti* przy wzorze *píti* przedłuża się także poprzedzające *é*, *i* lub *y*, lecz tylko przy dwuzgłoskowych, n. p. *biji, bíti; seji, síti; ryji, rýti; zabíji* jednak ma *zabíti; zaseji, zasíti, pějí* ma *pěti.*

střehu, stříci	—
žhu (žehu), žíci	secu, síci
mohu, moci	tluku, tlouci
vrhu, vrci	vezu, vézti
peku, péci	hryzu, hrýzti
vleku, vléci	nesu, nésti
řku (řeku), říci	třesu, třásti
teku, téci.	pasu, pásti.

c) Czas przeszły.

Czas przeszły formuje się przy wzorach *vezu*, *piji*, *mnu*, od teraźniejszego, przy pozostałych zaś od trybu bezokolicznego. Przy wzorach *vezu* i *piji* przechodzi *u* i *ji* w *l*: *vezl*, *pil*; przy wzorze *mnu* dodaje się *l*: *mnul*; przy pozostałych zaś przemienia się końcówka *ti* w *l*: *honiti*, *hleděti*, *sháněti*, *volati*, *milovati*; *honil*, *hleděl*, *sháněl*, *volal*, *miloval*.

Uwuga. Jeżeli przed *ti* w trybie bezokolicznym jest zgłoska długa, to ona zwykle skraca się w czasie przeszłym, n. p.: *dáti*, *dal*; *psáti*, *psal* i t. d. Niektóre jednak słowa trzech pierwszych wzorów natomiast zgłoskę tę przedłużają, n. p. matu, mátl; pasu, pásl; třesu, třásl; tluku, tloukl.

d) Tryb rozkazujący.

Przy formowaniu trybu rozkazującego od wzorów *vezu* i *mnu* w języku staroczeskim było jedno prawidło, a mianowicie: tryb rozkazujący formuje się przez przemianę *u* czasu teraźniejszego w *i*, przed którem musi, jak to samo z siebie wypływa, twarda spółgłoska przejść w odpowiednią miękką (*h* w *ž*, *k* w *č*, *r* w *ř*), n. p. *vezu*, *vezi*; *peku*, *peči*; *mnu*, *mni*.

Język nowoczeski zaś przy wzorze *vezu* odrzuca wszędzie to *i*, gdzie tego dozwala dobrodźwięk: spółgłoska jednak końcowa pozostaje zmiękczoną; więc *vezu*, *vez*; *peku*, *peč*; *teku*, *teč*; *střehu*, *střež*; *beru*, *ber* (lub *beř*).

W razie zaś jeżeli by się sprzeciwiało dobrodźwiękowi opuszczenie *i*, to takowe się pozostawia, n. p. *lhu*, *lži*; *žhu*, *žži*; *vru*, *vři*; *mru*, *mři*. *Řku* ma *rci*. Podobne tryby rozkazujące odmieniają się i w pozostałych osobach podług *mni*, n. p. *lži*, *lži*, *lžeme*, *lžete*, *lžete*.

Przy wzorach *píti*, *milovati*, *honiti*, *hleděti* odrzuca się przy tworzeniu trybu rozkazującego *i* lub *ím* czasu teraźniejszego, n. p. *ryji*, *ryj*; *miluji*, *miluj*; *honím*, *hoň*; *hledím*, *hleď*. Końcówka *ij* przemienia się wszakże w *í* n. p. *piji*, *pí* (zamiast *pij*).

Przy wzorach *sháněti* i *volati* końcówki *ím* i *ám* czasu teraźniejszego przechodzą w *ěj* (*ej*): *sháním*, *volám*; *sháněj*, *volej*.

e) Imiesłowy.

Imiesłowy teraźniejsze formują się przy wszystkich wzorach od czasu teraźniejszego. Gdy się do trzeciéj osoby liczby mnogiéj doda *c* to otrzymamy rodzaj żeński imiesłowu przechodnego, n. p. *vezou, vezouc*; *pijí, pijíc*. Z rodzaju żeńskiego tworzy się męzki przez zamianę *ouc* w *a*, *íc* w *ě (e)*: *vezouc, veza*; *pijíc, pije;* liczba zaś mnoga przéz dodanie do rodzaju żeńskiego *e*: *vezouce, pijíce* i t. d.

Imiesłów przeszły tworzy się przy wszystkich wzorach jednakowo od czasu przeszłego, przez zamianę *l* w *v*; przy wzorze *vézti* odrzuca się jednak zwykle z przyczyny dobrodźwięku *v: vezl, vez; píl, piv*; *mnul, mnuv; hleděl, hleděv*. W rodzaju żeńskim i nijakim przydaje się *ši*, w liczbie mnogiéj *še*.

Imiesłów bierny formuje się od czasu przeszłego, przyczém końcówka *l* przy wzorach *piji* i *mnu* przechodzi w *t*: *pil, pit; mnul, mnut*.

Przy wzorze *vézti* (vezl) przemienia się *l* w *en*, poprzedzające zaś *h* lub *k* przechodzi w *ž* lub w *č*, n. p. *vedl, veden; přemohl, přemožen; tluku, tlučen*. Przedłużona, przy słowach dwuzgłoskowych w czasie przeszłym pierwsza zgłoska, w imiesłowie biernym skraca się, n. p. *pásl, pasen*; *tloukl, tlučen*.

Przy wzorze *honiti* (honil) przemienia się *il* w *ěn*, poprzedzające zaś *d* przechodzi zwykle w *z*, *t* w *c*, *z* w *ž*, *s* w *š*, *st* w *št*, *sl* w *šl*; po *v*, *b*, *p*, *m* kładzie się *en*; n. p.:

souditi, souzen	loviti, loven
chytiti, chycen	vábiti, váben
zkaziti, zkažen	tupiti, tupen
pustiti, puštěn	mámiti, mámen.
mysliti, myšlen.	

Przy wzorach *hleděti* i *sháněti* (hleděl, sháněl) przemienia się *ěl* w *ěn*, przy wzorach *volati, milovati* (volal, miloval) *al* w *án*: hleděn, sháněn, volán, milován.

§ 8. *O formie biernéj.*

Słowo czeskie niema żadnéj oddzielnéj formy biernéj, lecz używa natomiast we wszystkich czasach i trybach imiesłowu biernego ze słowem posiłkowym *býti*; n. p. volán jsem, byl jsem volán, volán budu, volán buď, volán býti, volán jsa, volán byv i t. d. Przytém czas teraźniejszy słowa posiłkowego oznacza bądź teraźniejszy, bądź przeszły na stronie biernéj, stosownie do tego czy słowo jest niedokonaném lub dokonaném np. napomínán jest (czynność teraźniejsza); přemožen jest (czynność przeszła—łac. victus est).

Inny sposób nagrodzenia braku formy biernéj jest za pomocą zaimka zwrotnego *se*, którego się używa wtedy, gdy forma taka nie sprzeciwia się jasności zdania, n. p. *píše se; spisové se spálili.*

§ 9. *Słowa nieforemne.*

Nieforemność słów głównie zależy od tego, że niektóre z nich jedne czasy formują podług jednego, inne zaś podług drugiego wzoru. Najgłówniejsze nieforemności ugrupowane w pewne oddziały są:

1. Czas teraźniejszy i tryb rozkazujący podług *vézti*, bezokoliczny, czas przeszły i imiesłowy bierne podług *volati:*

rvu, rvi — rváti, rval, rván
štvu, štvi — štváti, štval, štván
stelu, stel — stláti, stlal, stlán
beru, ber — bráti, bral, brán
lhu, lži — lháti, lhal, lhán i t. d.

2. Teraźniejszy i rozkazujący podług *vézti*, bezokoliczny podług *píti*, przeszły i imiesłów bierny podług *hleděti:*

vru, vři — vříti — vřel, vřen
opru, opři — opřiti — opřel, opřen
mru, mři — mříti — mřel, mřen
prostru, prostři — prostřiti — prostřel, prostřen i t. d.

3. Teraźniejszy i rozkazujący podług *píti*, bezokoliczny, przeszły i imiesłów bierny podług *mnouti:*

duji, duj — douti, dul, dut
snuji, snuj — snouti, snul, snut
sluji, sluj — slouti, slul, slut i t. d.

4. Teraźniejszy i rozkazujący podług *mnouti*, bezokoliczny podług *píti*, przeszły podług *volati*, imiesłów bierny na *at:*

jmu, jmi — jíti — jal — jat
tnu, tni — títi — tal — tat
žnu, žni — žíti — žal — žat
začnu, začni — začiti — začal — začat i t. d.

5. Teraźniejszy i rozkazujący podług *píti*, bezokoliczny, przeszły i imiesłów bierny podług *volati*:

věji, věj — váti (víti), vál, ván
laji, laj — láti, lál, lán
směji, směj (se) — smáti, smál, smán
přeji, přej — přáti (příti), přál, přán

hŕeji, hŕej — hŕáti (hŕíti), hŕál, hŕán
kaji, kaj (se) — káti, kál, kán
zraji, zraj — zráti, zral, zrán
hraji, hraj — hráti, hrál, hrán i t. d.

6. Teraźniejszy, rozkazujący i bezokoliczny podług *píti*, przeszły i imiesłów bierny podług *hleděti:*

pěji, pěj, pěti — pěl, pěn
ději, děj, díti — děl, děn
chvěji, chvěj, chvíti — chvěl, chvěn
pleji, plej, plíti — plel, plen
kleji, klej, klíti — klel, klen i t. d.

7. Teraźniejszy, rozkazujący i bezokoliczny podług *mnouti*, przeszły i imiesłów bierny podług *vézti:*

váznu, vázni, váznouti — vázl
klesnu, klesni, klesnouti — klesl
hasnu, hasni, hasnouti — hasl
táhnu, táhni, táhnouti — táhl, tažen
zapřáhnu, zapřáhni, zapřáhnouti — zapřáhl, zapřažen
nadchnu, nadchni, nadchnouti — nadchl, nadšen
zamknu, zamkni, zamknouti — zamkl, zamčen
dotknu, dotkni, dotknouti — dotkl, dotčen
tisknu, tiskni, tisknouti — tiskl, tištěn i t. d.

8. Teraźniejszy, przeszły i imiesłów bierny podług *hleděti*, bezokoliczny podług *píti*, rozkazujący podług *vézti:*

čpím, čpěl, čpěn — čpíti — čpi
pním, pněl, pněn — pníti — pni
mním, mněl, mněn — mníti — mni
dlím, dlel, dlen — dlíti — dli
přím (se), přel, přen — příti — při
uzřím, uzřel, uzřen — uzříti — uzři
bdím, bděl, bděn — bdíti — bdi
rdím, rděl, rděn — rdíti — rdi i t. d.

9. Bezokoliczny, przeszły i imiesłów bierny podług *volati*, teraźniejszy podług *píti*, rozkazujący podług *vézti:*

psáti, psal, psán — píši — piš
skákati, skákal, skákán — skáči — skač (skákej)
mazati, mazal, mazán — maži — maž
lízati, lízal, lízán — líži — liž (lízej)
česati, česal, česán — češi — češ i t. d.

Niektóre słowa uchylając się zupełnie od prawidła odmieniają się właściwym sposobem, jako to:

Jíti, teraźniejszy *jdu*, przeszły *šel*, imiesłów przeszły *šed*.

Míti, teraźniejszy *mám*, rozkazujący *měj*, przeszły *měl*, imiesłów bierny *jmín*.

Chtíti odmienia się w czasie teraźniejszym: *chci*, *chceš*, *chce*, *chceme*, *chcete*, *chtějí* lub *chtí*; rozkazujący *chtěj*, przeszły *chtěl*.

Věděti w czasie teraźniejszym odmienia się: *vím*, *víš*, *ví*, *víme*, *víte*, *vědí*; od czego imiesłów teraźniejszy *věda*, rozkazujący *věz*; przeszły *věděn*.

Podobnie *jísti*: *jím*, *jíš* *jí*, *jíme*, *jíte*, *jedí*; imiesłów teraźniejszy *jeda*; rozkazujący *jez*; przeszły *jedl*.

Viděti ma w rozkazującym *viz*.

Státi, teraźniejszy *stojím*, rozkazujący *stůj*, przeszły *stál*.

ROZDZIAŁ VIII.

O częściach mowy nieodmiennych.

§ 1. *Przysłówki (Příslovky)*.

Przysłówki bywają:

1. Pierwiastkowe, t. j. takie, które nie są uformowane od żadnego innego wyrazu, n. p. *ano*, *pak*, *až*, *ba*, *jak*, *hned*, *kam*, *ještě*, *dost*, *tak*, *sem*, *pryč*, *teprv* i t. d.

2. Pochodne, t. j. takie które formują się od innych wyrazów, przedewszystkiem zaś od przymiotników n. p.: vysoko, slepě, přímo, spiše, bleskem, kolem, málem, letem i t. d.

3. Złożone n. p. nadarmo, nadto, nahlas, nahoře, zhůru, vzhůru, naznak, nikdy, především, pojednou, nikterak, napořád, někdy, zbliska, odkud, odpoledne, pokaždé, ztenka, naopak, nikde, znovu, zvolna, nazpátek, zevnitř, povrchu i t. d.

Przysłówki uformowane od przymiotników mogą mieć dwojakie zakończenie:

1. *ě* (e), n. p. zlatý, zlatě; rozličný, rozličně; chybný, chybně; hustý, hustě; hotový, hotově; jistý, jistě; bezpečný, bezpečně; bídný, bídně i t. d.

Spółgłoski twarde w tym razie przechodzą w odpowiednie im miękkie, jak n. p. dobrý, dobře; bystrý, bystře; drahý, draze; vysoký, vysoce.

2. *o*, n. p. daleký, daleko; nízký, nízko.

Z przymiotników na *ský* i *cký* formują się przysłówki przez skrócenie końcówki *ý* w *y*, n. p. hostinský, hostinsky; klasický, klasicky; královský, královsky; křesťanský, křesťansky.

Przysłówki uformowane od przymiotników stopniują się, a mianowicie:

1. Przysłówki zakończone na *ě* (e), lub *y*, stopień wyższy tworzą przez zamianę końcówki stopnia równego w *ěji*, przyczém *c* przechodzi w *č*, *z* w *ž*, *sk* w *št* n. p. *čistě*, *čistěji*; *měkce*, *měkčeji*; *hezký*, *hezčeji*; *lidsky*, *lidštěji* i t. d.

2. Zakończone na *ko*, *eko*, *oko* przemieniają te końcówki w *é* (e) przyczém przedłużają samogłoskę pierwiastkową, n. p. těžko, tíže; hluboko, hloubě; vysoko, výše (výš).

Nieprawidłowo stopniują się następujące przysłówki:

dobře, lépe, líp	hluboko, hloub
zle, hůře, hůř	daleko, dále, dál
mnoho, více, víc	blízko, blíže, blíž
málo, méně, méň, míň	nízko, níže, níž
dlouho, déle, dél, dýl	široko, šíře, šíř
draze, dráže, dráž	úzko, úže, úž
tuze, touže, touž	těžko, tíže, tíž
hustě, houště, houšť	vysoko, výše, výš.

Rád ma *raději* lub *radše*.

Stopniują się również i niektóre przysłówki nie uformowane od przymiotników, jakoto:

brzo, dříve, dřív
vzadu, záze, záz
naposledy, posléze, posléz
snad, snáze, snáz
záhy, záže, záž.

§ 2. *Przyimki (Předložky).*

Przyimki bywają dwojakie, oddzielne i nierozdzielne. Ostatnie są te, które nierządzą żadnym przypadkiem, a używają się tylko w wyrazach złożonych, jakoto: *pa*, *pra*, *pře* i *vy*. Pierwsze zaś chociaż używają się w połączeniu z innemi wyrazami zwykle jednak stawiają się oddzielnie przed rzeczownikami lub zaimkami i rządzą pewnym przypadkiem, bądź to jednym jak: *bez*, *dle*, *od*, *u*, *z*, bądź kilkoma coraz w inném znaczeniu lub stosunku, n. p. *mezi*, *nad*, *pod*, rządzą dwoma, *s*, *za* zaś trzema przypadkami.

Przypadkiem drugim rządzą następujące przyimki: *bez*, *dle*, *vedle*, *podle*, *do*, *od*, *u*, *z* (ze), n. p. bez chleba nemohu býti. Ušíte

mi šaty dle nynějšího kroje. Vedlé vody stály stromy. To se všecko podle tvé vůle stalo. Skočil do vody. Od koho dostals to jablko? Byl jsem u bratra. Z vody vytáhl rybu. Vystoupil ze školy.

Przypadkiem trzecim rządzą: *k* (ke, ku), *proti*, *naproti* n. p. K otci šel bratr. Ke kostelu spěchají lidé. Přišli mu ku pomoci. Proti tomu nic nemám. Naproti našemu domu bydlí (mieszka).

Przypadku czwartego wymagają: *přes*, *pro*, *skrz* (skrze), *mimo* n. p. Přes dům přeletěl pták. Otec pro syna hospodařil. Šel skrz náš dům. Řeka teče mimo město.

Przypadkiem szóstym rządzi *při* n. p. Nůž máš při ruce. Při tobě nebudu.

Przypadkiem czwartym i siódmym rządzą: *mezi*, *nad* (nade), *pod* (pode), *před* (přede) n. p. Stál mezi oběma zděma (ścianami). Tu ležel mezi mnou a mým bratrem. Čest jest nade všecko. Děvečka položila zouvák pod postel. Co to leží pod stolem? Postavil se před učitele. Před několika hodinami tu byl.

Rządzą przypadkiem czwartym i szóstym: *na*, *o*, *po*, *ve*. n. p. Vystoupil na břeh. Bratr jest na vojně. Žebrák prosil o chléb a vodu. Žid připravil souseda o koně (pozbawił konia). Vojáci rádi mluví o válkách. Stál ve vodě až po uši. Poznalbys toho ptáka po peři. Vojáci šli v bitvu. Co máš v oku.

Przypadkiem drugim, czwartym i siódmym rządzą: *s* (se) i *za*, n. p. Když jsme šli z vrchu (z góry) klobouk (kapelusz) mu spadl s hlavy. Dal mu s hrst tolarů. S otcem mluvil. Za časů Otokara krále Českého. Vzal ho za vlasy. Pes běžel za matkou.

§ 3. *Spójniki (spojky).*

Spójniki dadzą się podzielić, na:

1. Łączące: *i*, *a*, *taky* (také), *též*.
2. Rozłączające: *ale*, *či*, *čili*, *neb*, *nebo*, *aneb*.
3. Przeciwstawienia: *předc*, *předce*, *přece*, *přeci*, *sice*, *sic*, *však*, *ač*, *ačť*, *ačkoli*, *ačkoliv*, *jakkoliv*, *jakžkoliv*.
4. Następstwa: *pak*, *potom*, *tedy*.
5. Porównania: *ani*, — *ani—ani*, *jak—tak*, *buď—buď*, *buďto*, *aneb*.
6. Warunku: *by*, *byť*.
7. Przyczyny: *poněvadž*, *protože*.
8. Życzenia: *ať*, *aby* i t. d.

Pomiędzy spójniki liczy się partykuła *an*, *ana*, *ano* powstała przez skrócenie z *a on*, *a ona*, *a ono*, w liczbie mnogiéj zaś, *ani*,

any, ana; używa się jéj najczęściéj po słowach *viděti, slyšeti* i tym podobnych, n. p. slyšeli jsme jej, an praví; uzřel, ano mnoho lidu jde odtud; viděl jsem nepřátely, ani utíkají. Właściwie używa się tego spójnika tylko w osobie trzeciéj.

§ 4. *Wykrzyknik (Citoslovce).*

Główne wykrzykniki są: ach! aj, aj! na! ejhle, hle! o! běda! bohužel! pot! aha, ahá! ou! ouve, ouveh! ajta, aita! bouch! bohdá! bohpomozi! fuj! pfy! ha! hahá! hej! hei! bác! baf! buf! hajda! he! na, no! náte! nate! nuže! hle! hlehle! hoho! holá! hopsa! hu! huš! přisámbůh! přisambohu! st! vězu! vida! pá! viď! viďte! žel! i t. d.

USTĘPY Z DZIEJÓW CZESKICH.

I.

Čechy a Morava.

Historické divadlo národu našeho, *země Česká*, prostírá se u prostřed pevniny Europejské asi po tisíci mílích čtvercových. Popatříce na obraz její na mapě, uhlédáme podobu nepravidelného čtverohranu, jehožto hrany právě k severu a jihu, k východu i západu čelí. Na pokrají svém odevšad obklíčena jest pohořími, kterážto ze dvou uzlův vybíhati se zdají: od východu totiž, ode sněžky Králické, k severozápadu vznášejí se *Krkonoše*, jenž Čechy ode Slez, a k jihozápadu rozkládají se *Ždárske hory*, jenž je od Moravy dělí; na západu, ode Smrčin, táhnou se k severovýchodu, mezi Čechami a Sasy, *Krušné hory*, a k jihovýchodu, mezi Čechami a Bavory, *Šumava*. Obojí pak pohoří styká i sceluje se s obou stran: na jihu, proti Rakousům, horami Cáhlovskými: na severu, proti Lužici, Zhořelskými horami.

Jsou tedy *Čechy* již přírodou samou ohraničeny, a věncem hor co hradbami přirozenými otočeny. S těchto hradeb pokrajních vinou se do země rozličná odhoří a protihoří, zpovlovna se nížíce, až pak se tratí, tu v ouplné rovině, tu ve krabatině. Rovina však tytýž i hlubokými strženi a řečištěmi brázděna jest, a hory buď homolité, buď i báňovité, tu v ohromných kupách, tam osamělé, vysoce nad ni se vypínají.

Jižné pohoří, dělící Čechy od Moravy, Rakous a Bavor, činí spolu rozhraní vod Europejských. Z toho patrno, že země tato do vysokého podnebí položena jest. Pramenové všickni, jenž po horách zemi vůkol věnčících se prýští, pomalu v potoky a řeky se stékajíce, téměř u prostřed země v jediný proud Labský se spojují, a jediným oužlabím, prorvavším se skrze hornaté ty valy hluboce, k severu odtékají. Čechy celé jsou jen hořejší pořičí Labské v Europě.

Přirození prosmykové v pohoří pomezném označeni jsou nyní všude silnicemi, skrze ně ven ze země vybíhajícími. V dějinách

Domažlický, a Chlumský nejvíce prosluli; neméně však důležití jsou Chebský a Litomyšlský, od západu i od východu téměř zrovna naproti sobě čelící.

Příroda sama, ukončivši a uspůsobivši Čechy co zvláštní celek, předustanovila tím hlavní ráz historie české. Neb ačkoli my toho jistiti nechceme, žeby národové vůbec tělesnou a mravní povahu svou brali ze spůsoby, polohy a povětrnosti zemí těch, ve kterýchžto přebývají: předce také zapírati nemůžeme, ano na jevě jest, že příležitosti, pohody a nehody, jež země každá z přirození svého naskytuje, mocně působí v rozvíjení se a ve směru života národního. I země Česká národům, jenž ji osaditi měli, dle rozdílné povahy jejich rozdílně hověla. Národ ve válkách podnikavý mohl odsud, co s přirozené hradby, všecky sousedy sobě podmaniti a jim panovati, Čechy mohly se mu státi jádrem nedostupným státu na sever, na východ a západ široko daleko rozlehlého. Méně příznivé byli okolnosti národu pokojnému, domácnému, promyslnému. Tento zajisté, ouzce obmezen jsa hranicemi přirozenými, nikdy na počet a sílu znamenitě zveličeti nemohl; aniž mu poloha jeho u prostřed Europy platna byla, pokud se mu nedostávalo pomoci té, kterouž jediné umy věkův osvícených poskytovati mohou. Vzdálenost moře, nedostatek velikých plavných jezer a řek v zemi, a sám ten věnec hor pohraničných, překážejíce obchodu a spojeni s ostatní Europou, osamocovali Čechy, až teprv cesty uměle ražené počaly jim nedostatek přirozených poněkud nahražovati. Mimo to, pro vysokost a severný svah celé krajiny, tratí jižná země částka všecky ty výhody, kteréby jí z menší výše polární plynouti měly. Naproti tomu ale příroda s ničím se tu neoštídala, čehokoli k vychování lidstva na duchu i na těle zdravého, čilého a rázného potřebí bylo. K tomu cíli dopřála mu podnebí mírného, a vzduchu, kterémužto škodlivé výpary bahnišť, ani věčné ledy sněžek vysokých, ani bouřlivé pískoviny a stepě, nikde lahody a zdravoty neujímají; největší rozmanitost, jak v povrchu krajiny, tak i ve plodinách půdy zemské, působí blahočinně v těle i v duchu obyvatele každého. I ačkoli tu nic samo sebou v bujné hojnosti se mu nenaskytuje, předce také i práce rukou jeho nikde bez odplaty nebývá: ano příroda, složivši do lůna této vlasti hojné a vzácné poklady kopalin a vod léčivých, a odepřevši jí soli, této přední potřeby vezdejšího života, zdá se jakoby tím Čechy sama ku promyslné přičinlivosti a k obchodou se sousedy byla pobízeti chtěla.

Ačkoli pak pomezí jihovýchodní svou vyvýšeností spůsobuje rozhraní vod v Europě, jest přece tak spleštělé, že přes ně, co

přes vysokou pahořinu, všude téměř bez nesnáze a bez péče přecházeti lze. Za ním pak prostírá se opět krajina zvláštní, *Morava*, zvící asi co polovice Čech, se zvláštními pohořími a pořičími, také přírodou samou, a však méně dokonale, ohraničená. Na severu chrání ji naproti Slezsku *Sudety*, prodlouženéto Krkonoše; na východu dlouhotáhlé *Tatry* stanoví její meze proti Uhersku. Na severovýchodu však nachází se tu otvor, skrze kterýž ona s výšiny své vysílá řeky Odru a Vislu až do baltického moře; na jihu pak, proti Rakousům, nedostává se jí ovšem hranic přírodných, ježtoby zde teprv Dunaj působiti mohl. Přirozená povaha krajiny této podobá se české, předčí ji ale svahem jižným.

Spojení tedy *Čech a Moravy* v jeden celek, majíc ve přírodě samé podstatný svůj základ, nemůže za pouhou náhodu považováno býti. A skutečně v obou krajinách od věkův, pokudkoli historie stává, vždy a pokaždé jeden a týž národ přebýval, jedna i táž nejvyšší vláda panovala: obě tedy, Čechy i Morava, co národ i co stát, vždy za jedno byly. Tímto spojením ale přirozené výminky dějin takového celku znamenitě se zlepšily. Větší počet a prostranství pojišťovaly spojenému národu větší moc a podstatu proti cizincům; blízké pořičí Dunaje, co hlavní kupecká silnice u vnitř Europy, zovouc ho k obchodu s celým světem, bránilo jeho doma osamocení; a otvor ten mezi Sudety a Tatrami usnadil dotýkání se s národy přebývajícími v rozlehlých krajinách mezi mořì baltickým a černým a mezi pohořím uralským. Protož historie národu Českého, máli důkladna býti, obou krajin, Čech i Moravy, stejně šetřiti musí, jelikož dějinám obou, jakožto částkám jednoho celku, jedněm bez druhých dorozuměti nelze.

II.

Obsach a epochy dějin českých.

Popatříce na hlavní rozdíly dějin českých, trojí věk v nich snadně a na první pohled rozeznáme: *starý* totiž, *střední* a *nový*. Věk střední značí se výtečně půtkami o náboženství, jenž počátkem husitství r. 1403 vstoupily do veřejného života českého, a ukončeny r. 1627 vystěhováním se všech podobojích ze vlasti. V tom věku národ náš dostoupil vrchu historické znamenitosti své. Co jej předešlo, ke staré, co následovalo, k nové historii počítati se musí.

Starý věk dějin českých, obsahující téměř celé tisíciletí od prvního usazení se národu ve vlasti, nemá jiné patrnější známky jednotné, nežli jest ta, že v něm ještě nepředčily potřeby a půtky zbuzené obnovou církevní, alebrž jen důležitosti světské čili státní, zvláště pak snažení panovníků, moc svou i doma upevniti i vně rozšířiti. Jest v něm rozeznávati trojí hlavní dobu: nejprvé Čechy pohanské a nezávisné, od prvopočátku až do r. 895; potom Čechy křesťanské a od říše Německé závisné, s převahou však ještě vniterných řádův slovanských, od r. 895 do 1253; posléze Čechy královské, s říší německou svazkem rovným spojené, ale ve vládě zemské živlu německému nakládající, od r. 1253 do 1403. V *první době*, ještě temné, báječné a často nejisté, spatřuje se národ ve své původní slovanské nevázanosti; mezi hlavami jeho, na počet hojnými, rod Přemyslův panství sobě osobovati počal; pokusy však Sámovy v Čechách a Mojmírovců na Moravě, o založení mohutného státu slovanského, zmařeny jsou. V *době druhé* křesťanství přispělo sice k utvrzení moci panovničí v zemi, ale učinilo ji spolu závisnou od říše římské, čili vlastně německé. Potlačení někdejších lechův a kněží napomohlo k sestředění sil národních: ale rozmnožení se Přemyslovcův, jejich časté potržky o zmocnění se vrchního žezla, i potřeba zvláštních oudělův knížecích, překážely prospěchu obecnému. Objem a hranice státu tak často se měnily, jako poměry právní panovníků českých naproti císařům: a však samostatná vrchní vláda i svézákonnost zemi vždy zachována. Staroslovanská župní ústava udržela se ve své činnosti; stavův zvláštních s rozdílnými právy občanskými ještě nebylo, tudíž ani výsad, ani feudalnosti, ani tělesné poroby, jakkoli často za příkladem německým do Čech je uvesti usilováno. Vévodský titul panovníkův, po upevnění mocnářství skrze Přemysla Otakara I, v dědičné království proměněn. *Třetí doba* věku tohoto počala kralováním Přemysla Otakara II. Jemu zdařilo se proměniti hlavní ouvazky státní, zvláště založením stavu městského skrze německé osadníky, a udělením jemu výsad i práv politických. Tím stará župní ústava konečně ku padu přivedena, i dán počátek nejen ku právnímu stavův rozdílu vůbec, ale i k řádům feudalním zvláště. Po vymření Přemyslovcův a povolání domu Lucemburského na trůn upevnil se objem státu čili koruny připojením Slezska i obojí Lužice k Čechám a k Moravě na mnohá století. Výtečné kralování Karla IV. památné jest nejen padesátiletým spojením koruny české s německou a ouplným na ten čas obou národů i zemí smíšením, ale i zvelebením snaženství a květu duchovního ve vlasti naší zvláště.

Hlavní obsah a ráz *věku středního* historie české jsou, jakož sme již napověděli, různice a půtky církevní a náboženské, jenž dvakráte k válkám krvavým a dlouhotrvalým vedly; první husitské, kterouž Čechové a Moravané, až do konce vítězně provedli; druhé třidcetileté, kterou nešťastně počavše, brzy až na smrt vysílení s dějiště ustoupili. Strana husitská čili podobojí za tohoto věku ve vlasti počtem i silou předčila. Svazek koruny české, s říší německou nejprv ssazením krále Václava, potom válkou husitskou tak uvolněn, že napotom skutečně již jen na právu králův našich se stanovil, vkládati se hlasem svým do volení císařův. V zemi však vlastní moc královská byla slaba, národ sám zákony sobě ukládal, jazyk český ve veřejné zprávě zemské byl panujícím, Němectvo Husitstvu odporovavší kromě Slez a Lužic hluboce kleslo a téměř vyhynulo. Naproti tomu ale feudalní německé řády v zemi pomalu samy tím větší mocí se rozvíjely; rozdíly stavův nejen utuženy a zostřeny, ale o výsady a práva mezi vyšší i nižší šlechtou a mezi městami dlouhé spory, až i krvavé války vedeny; stav duchovní v Čechách utlačen; lid selský a prostý, požívavší dotud osobné svobody, tělesnou porobou sklíčen. Ráznější doby a články věku tohoto byly: vypuknutí války husitské r. 1419 a smíření podobojích skrze zbor Basilejský; oupadek moci královské ve dlouchém bezkráloví, a nezdařilé snažení krále Jiřího, povztýčiti ji zase; rozmíšky stavovské a porobení lidu prostého pod králem Vladislavem; spojení s domem Rakouským r. 1526 a utužení moci královské na sněmu krvavém r. 1547; počátky nových půtek o náboženství r. 1602 a vypuknutí r. 1618 války třidcetileté, ve kterézto Čechy do nové své historické doby vstoupily.

Základní ouvazek veškerého života společenského i státního ve *věku novém* byli a jsou řádové i zákonové, jež Ferdinand II. z plné moci své r. 1627 obnoveným zřízením zemským předepsal, a stavové čeští na sněmu téhož léta poslušně a vděčně přijali. Od té doby země Česká a Moravská staly se nepochybným dědictvím domu Rakouského, a spolu podstatnou částkou státu velikého, jenž mezi čelními v Europě mocnostmi vyniká. Lužice však i větší častka Slez od koruny odtrženy. Církev Římsko-Katolická stala se výhradně panující. Moc zákonodárná, vykonávací a soudní spojena v rukou mocnářových, a rozhodnutí na nejvyšším místě děje se ve Vídni. Politické jevení národu obmezeno a určeno jest výsadami stavův prelátského, panského, rytířského i městského. Jazyku českému i německému ve veřejných potřebách zemských přisouzeno sice právo stejné: poslední však čím dále tím širší mí-

sto si osobil. Tentotč povšechný ráz věku celého. V podrobném pak rozjímaní zvláště panování Marie Theresie i Josefa II, co střední článek, blahodějným svérazem, a předně vynaněním obecného i selského lidu, se vyznamenávají.

Fr. Palacký.

III.

Mistr Jan Hus.

Mistr Jan Hus, narodil se 1369 ve městečku Husinci, náležejícím ku královskému hradu *Husi* v bývším kraji Prachenském (nynějším Píseckém). O mládí jeho nic povědomo není, nežli že studia konal na universitě Pražské. O milostivém létě na Vyšehradě v měsíci březně a dubně 1393 vykonal co jinoch 24 letý ustanovené pobožnosti k dosažení odpustku papežského, obětoval přitom jediné čtyry groše, které měl, a žil některý čas o suchém chlebě. Toho roku na podzim, konec měsíce září, dasáhl bakalářství ve svobodných uměních, 1396 (v ledně) stal se mistrem ve svobodných uměních. Od té chvíle jal se přednášeti na obecném učení v oboru fakulty svobodných umění i také theologie, a náležel brzy mezi nejpřednější účinné členy university. Již 1401 byl v půlletí od Havla až do sv. Jiří 1402 děkanem fakulty svobodných umění. Tehdáž nastoupil také úřad kazatele a ředitele kaple Betlemské, podán byv zakladatelem jejím Janem z Milheima a stvrzen úřadem arcibiskupským dne 14 března 1402. Teprv snad když ustanoven byl k tomuto beneficii, přijal svěcení na kněžství, průvodně aspoň teprv po roce 1399 a tedy v 30 až 32 roce svého věku. O sv. Havle (16 října) 1402 zvolen jest za rektora university tří fakult, totiž theologie, lékařství a svobodných umění na půlletí do Jiří roku 1403. Nepřestalť vedlé kněžského úřadu i dále provozovati povolání učitelské, a účastniti se ve všech záležitostech university. Již několik desítiletí před prvním vystupováním Husa u veřejnosti vyvíjelo se náboženské hnuti v Čechách, pošlé z nelibosti nad zlým stavem církve a nad mravní zkázou v duchovenstvě. Horliví kazatelé, jako Konrad Valdhauser a Milič, a výteční spisovatelé, jako Tomáš Štítný a Matěj z Janova, kteří nacházeli vždy četnějších následovníků, snažili se vzbuditi mravné nadšení v lidu, hlubší pojímání pravd náboženských, a kárali přitom horlivě nepravosti jak světských stavů tak duchovenstva. Jan Hus vstoupil ve šlépěje těchto mužů, a stál brzy v čele statečných

vrstevníků, kteří s ním sdíleli tytéž snahy. Již za prvních let svého mistrovství složil, jak se zdá, některé spisy vzdělavatelné i bohomluvecké, určené pro učence i pro lid vůbec, a psané proto dílem jazykem českým dílem latinským. České jeho spisy nedosahovaly hlubokosti myšlének Tomáše Štítného, ale byly za to ještě více srozumitelné obecnému čtenáři. Hus první pokusil se usnadniti čtení kněh českých také pochopitelnějším pravopisem; zanechalť hromadění písmen k naznačení zvuků, kterých nemá latina, a zavedl místo toho znamínka nad písmeny, čímž začátek vzal spůsob psaní do dneška zachovaný. *Zrcadlo člověka hřešného* a *Dcerka* byly, jak se zdá, plody spisovatelské činnosti Husovy hned z prvních let jeho veřejného života. Více než jimi působil a proslul vykonáváním svého úřadu kazatelského při kapli Betlemské. Jako někdy Milič, obrátil na sebe pozornost celého obyvatelstva Pražského; mocně jako on, dojímal a ke ctnosti povzbuzoval řečmi svými mravokárnými; rovněž pak také popuzoval záhy proti sobě nenávist veliké části duchovenstva, kterému působil nepohodlí tupením nešvar zastaralých, předce vždy panujících. Pověst jeho kazatelská byla nepochybně příčinou, pro kterou manželka Václava IV., královna Žofie, zvolila jej sobě za zpovědníka. Hus tím samým nabyl známosti u dvora i jinak mezi šlechtou českou. Sváry, které byly mezi dvorem královským a vyšším duchovenstvem od počátku panováni Václavova, zvláště za času arcibiskupa Jana z Jenštejna, přispívaly k tomu nemálo, že nejen obecný lid, ale i vyšší stavové světští přilnuli ku kazateli, který vždy horlivěji brojil proti zkaženému stavu společnosti církevní. Přitom požíval Hus dobrého jména z příkladného spůsobu živobytí. Že přízní dvorskou nevyhledával nikdy bohatších beneficií než skrovně nadaného místa svého při kapli Betlemské, svědčí o nebažení jeho po světském zisku. Více byl náchylný libovati sobě v popularnosti, čímž nezřídka dal se zavésti ku překročení mezí slušnosti na svých kázaních, a zavdával tím příčinu i ke spravedlivým stížnostem. Sám vyznává se kajícně, že sobě přes míru zakládal na krásném oděvu, což ostatně dá se dílem vyložiti ze zacházení jeho s lidmi vznešenějšího stavu. Více vadila mu při vší sběhlosti v písmě svatém, ve svatých otcích a v bohoslovecké literatuře středního věku nedůkladnost studií jeho theologických, pro kterou neprohlížel vždy důsledků každého svého mínění, a jistý druh samolibosti, pro který, aby z jednoho pobloužení se znáti nemusil, ve druhé upadal. — Za prvních let působení Husova v učení Pražském šířilo se více než předtím čtení kněh Angličana Viklefa v Čechách, a nacházelo obliby při těch,

ježto se zasazovali o napravení zlých řádů v církvi, ne pro učení nesprávné, z kterého byly viněny, ale ovšem proto, že i v nich horlilo se proti týmž vadám. Když r. 1403 správci arcibiskupství Pražského v čas uprázdnění stolice vznesli na universitu 45 artikulů z kněh těchto vytažených, aby o nich pronesla zdání své, zastával se Hus jakož i jiní mistři čeští mnozí knih Viklefových, tvrdíce, že se jim od protivné strany přikládá nepravý smysl, i horšili se z jich odsouzení, které se nicméně vyřklo většinou. Skutečně pak Hus vyslovoval se o hlavních předmětech, na které se artikule vztahovaly, ve smyslu církevním, jakož zejména ve spise svém o *transsubstantiací*, složeném nejprvé r. 1401 a potom nově vzdělaném r. 1403 hned po vynešení dobrého zdání university. Protož také i v potomních létech těšil se z přízně nového arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hasenburka. Od něho byl povolán s dvěma jinými důvěrníky k ohledání poutnického místa Vilsnaku v Brandenburce, kdež se provozoval klam domnělými zázraky; což když jimi shledáno jest, zakázal arcibiskup putování z Čech k tomu místu, a přetrhnul podobné kejkle také na několika místech v Čechách. Hus kázal z rozkazu arcibiskupa na synodách diécese Pražské r. 1405 a 1407, káraje i tam zlé zvyky duchovenstva. Také ze synod toho času vedlé častých zákazů proti učením Viklefovým vycházely všelijaké nálezy směřující k opravě. Ale zalíbení ve knihách Viklefových vždy se zmáhající přetrhlo konečně tento poměr blahoplodný. R. 1408 byl svolán národ český v universitě sám o sobě bez druhých tří národů, na které se dělila, aby se o 45 artikulích nově vyslovil; tu pak přičiněním Husa a přátel jeho stal se nález takový, aby se artikule tyto nehlásaly, však toliko ve smyslu „kacířském, bludném nebo pohoršlivém." V tom spatřoval úřad arcibiskupův pouhou vytáčku, a pokračoval tím přísněji ve stíhání osob, které se v tom ohledu pročinily proti předešlým rozkazům; když pak Hus jich se ujímal prudkými domluvami, vedlo to k nepřízni arcibiskupa proti němu. Na synodě roku toho vydal arcibiskup konečně rozkaz, aby jemu všecky exempláře knih Viklefových byly předloženy ku přehlídnutí, a jiný k duchovenstvu, aby o transsubstantiací nejinak učili, než výslovně, že v hostii po slovích posvěcujících nic jiného nezůstává než podstata těla Kristova, a ve víně nic jiného než podstata krve Kristovy. Z tohoto zrovna chybného naučení vzata jest příčina k žalobě proti arcibiskupovi k papeži Řehoři XII., kterou zaslalo pět studentů Pražských ve jménu svém a všech jiných s nimi za jedno smýšlejících. Naproti tomu chopili se faráři Pražští u větším počtu, skoro všichni,

dobré příležitosti, jak se začala nesnáze mezi Husem a arcibiskupem, i zadali žalobný spis proti Husovi u úřadu arcibiskupova, viníce jej z výtržných řečí na kazaních jeho. — Právě toho času objevila se těm, ježto toužili po zlepšení stavu církve, veliká naděje ze svolání koncilia Pisanského, ježto mělo za účel, skončiti dvojici papežu, sídlících jednoho v Římě, druhého v Avignoně, a způsobiti opravu církve „ve hlavě i v údech." Zároveň však strhla se z toho rozepře mezi králem Václavem a arcibiskupem Zbyňkem, když král horlivě se ujímal věci koncilia, arcibiskup pak přídržel se papeže Řehože XII., který se konciliu protivil. Když král ve sporu tomto obrátil se o dobré zdání k universitě, nalezl ochotnost ke svým zámyslům toliko při národě českém; němečtí národové byli jemu na odpor. Této příležitosti chopil se Hus k vybavení národu českého v učení Pražském z postavení málomocného, ve kterém se nacházal co menšina domácích proti většině cizích. Dovedlť toho se svými přáteli pomocí rad královských, jednak národu svému přejících, jednak duchovenstvu odporných, že král Václav 18 ledna 1409 vydal pověstný list, kterým napotom národu českému v universitě přiřčeny tři hlasy, národům cizím dohromady jeden. Následovalo z toho vystěhování mistrů a studentů německých z Prahy, zároveň s vypověděním poslušenství Řehoři XII. od krále Václava bez ohledu na arcibiskupa. Hus při první volbě konané dle nového řádu zvolen jest podruhé za rektora university od sv. Havla r. 1409 do Jiří 1410. Arcibiskup s duchovenstvem sobě oddaným musil se konečně poddati moci okolností, a přiznati se k novému papeži Alexandrovi V., zvolenému na konciliu. Sotva však se to stalo, začal arcibiskup nastoupovati proti Husovi na základě žaloby naň od farářů, kterouž tito nyní zadali podruhé, novými udáními rozmnoženou. Po poslích vypravených do Říma dovedl se brzy smířiti s dvorem papežovým, když dal učiniti jemu zprávu o nebezpečném zmáhání se kacířství v Čechách a projevil ochotnost svou, zasaditi se horlivě o přetržení jeho. Již byla následkem žaloby pěti studentů vydaña bulla, kterou arcibiskup pohnán byl do Říma (1409, 8. pros.); ale o málo dní později jest odvolána (20. pros.) a propůjčena arcibiskupu zvýšená moc ku přísnému vystupování proti Viklefství. Na základě tehoto zmocnění obnovil arcibiskup rozkaz svůj o vydání sobě knih Viklefových (1410), a brzy pronesl nález, aby byly vesměs spáleny ohněm; zároveň pak vydal rozkaz, aby se stavilo kázaní v kaplích a v jiných místech vesměs krom kostelů farních a kollegiatních. Tím zaměřeno bylo proti Husovi v kapli Betlemské, aniž

jmenovala se jaká toho příčina. Hus užil proti tomu odvolání ku papeži Janovi XXIII., který v krátce předtím nastoupil po Alexandrovi; zatím pak kázati nepřestal. Ale arcibiskup nedbaje na odvolání takové, ani na protestací university, která zápověď na knihy Viklefovy pokládala za vsáhnutí do svého práva, ani na výstrahy dávané sobě od krále, dal knihy skutečně spáliti (1410, 16, čce), a třetí den potom vydal na Husa i jiné klatbu pro neposlušnost. Skutek ten spůsobil veliké pohoršení v universitě, u dvora královského, v obyvatelstvu Pražském; dály se z toho výtržnosti proti duchovenstvu, proti osobě arcibiskupa samého, kterým král sice učinil přítrž, ale sám uložil arcibiskupu, aby dal náhradu majetníkům knih za škodu jim učiněnou, a zabavil pod příčinou tou některé statky a důchody jak arcibiskupovi tak několika radám jeho; také ujímal se Husa přímluvami ku papeži, nejprvé po poslích papežských, kteří právě toho času přijeli do Prahy; potom pak, když nálezy arcibiskupovy proti Husovi byly od papeže schváleny, ano na Husa vydána obsílka, aby se postavil osobně před soudem papežským, ujímal se ho i psaními a po poslích vypravených za jinou příčinou ku papeži Janovi. Přímluvy tyto měly konečně účinek ten, že dvůr papežský upustil od stání Husa v Římě, ale s věcí jeho nakládalo se tak zdlouhavě, že téměř dvě léta osudná minula, a nevyšel žádný rozsudek. Mezitím arcibiskup Zbyněk ztěžoval ještě klatbu proti Husovi vyřčenou, ano vyhlásil i zastavení služeb božích čili interdikt po celé Praze (1411). Teprv za příležitostí smíření mezi králem Václavem a bratrem jeho Sigmundem, králem Uherským a Německým, kterýžto osobně přijel do Prahy, přišlo také k jednání smírnému mezi králem a arcibiskupem; i podal se arcibiskup v rozepři s Husem a jeho stoupenci na přátelské rozsudí, jejichž hlavou byl Sigmund sám. Dle výpovědi jejich (1411, 16. čce) měl arcibiskup interdikt a klatbu na Husa zdvihnouti, a oznámiti papeži, že jest vše srovnáno, aby i on zrušil soudní kroky proti němu. Arcibiskup ale brzy zas rozmyslil se jináč, a odkládal splnění smlouvy se své strany, protože mu nebyla ve všem zdržána od strany druhé, ač ve věcech, které nezáležely na Husovi; konečně odjel z Prahy, a odebral se ku králi Sigmundovi do Uher, chtěje u něho hledati pomoci. Hus, vida nekonce i touto cestou, pokusil se o obměkčení dvoru papežského prosebním spisem (1. září) v němž položil vyznání víry své ve všech věcech sporných na důkaz, že se nedržel stíhaných artikulů Viklefových ve přičítaném jim smyslu kacířském. Ani tím však neprospěl, a po úmrtí arcibiskupa Zbyňka brzy potom (28 září)

v Prešpurce vydal se v rozepři větší, která i jeho i celý národ Český uvedla ve svízele zhoubné. — Hus stál v učení svém dotud ještě vždy na stanovišti katolickém. Zastával-li spisy Viklefovy, bylo to, že nacházel v nich dle svého rozumu pravé učení katolické, a ne bludy, které se jim přičítaly, jak se jemu vidělo, křivě. Provinění jeho bylo dotud jen, že se nepodrobil poslušně rozkazům vyšších duchovních představených, při čemž on nacházel ospravedlnění před sebou v odvoláních k nejvyšší hlavě církve, ještě konečně nerozhodnutých. Ale čím dál tím více trpčil se jeho duch, jednak protivenstvím, které snášel svou osobou, jednak pohledem na velké vady církevního života, které vždy zůstávaly; nebo naděje v opravu, skládané v koncilium Pisanské, oslabily se brzy zase nejprv poodložením jich od sboru samého až k budoucímu koncilii, potom smrtí papeže Alexandra, když po něm nastoupil zrovna jeden z nejhanebnějších prznitelů církve, Jan XXIII., na stolici apoštolskou. Hus nachyloval se odtud ku hledání cest násilných, k vynucení oprav, které cestou zákonnou tak dlouho nepřicházely; i dal se konečně v odpor proti nejvyšší moci v církvi. Příležitost zavdalo hlásání a prodávání odpustků v Praze z rozkazu papeže Jana XXIII. r. 1412 ku pomoci jemu ve válce s králem Neapolským Ladislavem, jenž byl pomocníkem Řehoře XII. proti zvolenému papeži v Pise, hledě jemu dobyti zase Řím. Hus postavil se proti odpustkům těmto co neslušným u veřejné disputací v universitě k tomu účelu položené (7 čna), zrazoval lidu zúčastnění se v nich na kázaních svých v Betlemě, a rozeslal mnohé listy v témž úmyslu netoliko po Čechách, nýbrž i po Moravě, po Slezsku a Polsku. V Praze strhlo se z toho jitření větší než prvé ze spálení knih Viklefových; auktority církevní vydány jsou uličními výstupy obecnému posměchu; tekla první krev na popravišti (tří mládenců, kteří v kostelích hlasitě odpírali kněžím na kázaních), když sám král Václav pohnul se ku přísnosti, aby učinil přítrž rozpustilosti obecného lidu (11. čce). Na zprávu, kterou o tom dalo duchovenstvo Pražské papeži, vyšel nyní teprv od dvoru papežského rozsudek ve dlouhé při Husově, kterým klatba ve spůsobu nejhroznějším vyřčena proti němu, kázáno kapli Betlemskou co hnízdo kacířství srovnati se zemí, a nařízeno zastavení služeb božích po celé Praze, pokud by se Hus zdržoval ve městě. Po opětných nepokojích všelijakých, ku kterým zavdaly příčinu tyto rozkazy papežské, opustil Hus Prahu k žádosti králově (v pros. 1412), až by se podařilo zjednati pokoj nějakými prostředky. Dle přání krále Václava držel k tomu cíli nový arcibi-

skup Konrad synodu v měsíci únoru r. 1413; když pak ta nevedla k žádoucímu konci, ustanovil komisí k slyšení Husa po plnomocnících jeho s jedné strany, a předních čtyr doktorů fakulty theologické co protivníků jeho s druhé strany o mínění sporná vzbuzená pří o odpustky. Ani tento prostředek nevedl k ničemu, a král Václav rozmrzev se z toho, vypověděl čtyry doktory ze zemí svých, mezi nimi někdejší přátely Husovy Štěpána z Pálče a Stanislava ze Znojma, kteří se od času disputací proti odpustkům stali úhlavními jeho nepřátely. Hus přebýval mezitím nejprvé na Kozím hrádku v krajině mezi potomním městem Táborem a Chýnovem na zboží pana Jana staršího z Ústí, potom pak po smrti téhož pána (1413) na hradě Krakovci pana Jindřicha Lefle z Lažan v Rakovnicku. V obou krajinách provozoval úřad kazalelský bez ohledu na klatbu papežskou, sbíraje venkovský lid okolo sebe pod nebem v polích, zvláště o posvíceních a jindy při větších schůzích; ostatně se zanášel spisováním jednak četných spisů polemických v hádkách se svými protivníky, jednak i větších děl, jakož *Postilly* a traktátu *de Ecclesia*, oné v českém, tohoto v latinském jazyku. Obě tato díla jmenovitě dokonal ještě na Kozím. Ospravedlňování svého odporu proti papeži vedlo Husa mezitím i na poli theorie k odchýlení se od obecného a starodávného učení církve. Ve své disputací proti odpustkům vyslovil to ponejprv, že rozkazů papežských věřící nejsou povinni poslouchati, pokud by se nesrovnávaly se zákonem Kristovým, i zakládal také všeliké důvody své jen na písmě svatém, ne na učení církve obecné. V tom spůsobu zamítal odtud vždy určitěji auktoritu církve co základ učení křesťanského, a v traktatu o církvi zvláště určitě vyvinul mínění, že pravým zřídlem poznání pravdy křesťanské jest písmo svaté; výpovědi svatých otců a tím více bullí papežských že nemají váhy, než pokud praví něco ze svatého písma neb co má základ v písmě; zamítal také rovněž přímo, že by papež byl hlavou církve, než Kristus sám toliko. Husovi nepřišlo na mysl přemítati o celém oboru učení církevního, co by z něho zakládalo se na písmě, co nic; co by tudy mělo býti drženo, co zamítáno; ale zásada protestantská, dle které náleželo to učiniti, byla od něho vyřčena, a jiní brzy nastoupili na tuto dráhu. Ukázala se konečně ještě jedna cesta, která dle domnění krále Václava mohla vésti k upokojení stran v duchovenstvu českém, když přičiněním krále Sigmunda, bratra jeho, spůsobeno jest svolání nového koncilia papežem Janem XXIII. do Kostnice, s týmž opět účelem, jaký mělo koncilium Pisanské zjednati totiž hlavu církve a opravu důkladnou v hlavě i v údech.

Mělť se Hus dostaviti ku koncilii, a předložiti jemu své smýšlení o víře křesťanské, aby je buď schválilo buď zavrhlo. Král Sigmund slíbil jemu k tomuto účelu zjednati dostatečné svobodné slyšení ve sboru církevním, na ten způsob, aby se svobodně zase navrátil do vlasti, když by se výroku jeho nemínil podrobiti; i opatřil jej k tomu úmyslu bezpečným listem svým. Takž vydal se Hus na cestu do Kostnice v měsíci říjnu 1414 provodín třemi pány českými, Janem ze Chlumu, Václavem z Dubé a Jindřichen Lacenbokem, pod jejichž ochranu poručen byl od krále Václava. Po třínedělním však přebývání v Kostnici byl následkem žalob, s kterými se sem hned obrátili také protivníci jeho z duchovenstva českého zajat z rozkazu kardinálů, kteří koncilium řídili i proti vůli papeže Jana, který potom sám též byl souzen od koncilia (28 list.). Sbor církevní nedbal na bezpečný list krále Římského, jakožto vydaný na ujmu práv církve; a král Sigmund když i sám do Kostnice přišel, snažil se darmo listu svému zjednati platnost; neb koncilium hrozilo mu raději rozejíti se než pustiti Husa na svobodu. Byltť Hus podroben soudu co obžalovaný z kacířství, a z bouření lidu proti duchovenstvu, chován nejprvé v domě jednoho kanovníka Kostnického, potom uvržen do tuhého, smrdutého vězení v klášteře Dominikánském (6. pros.), a teprv když upadl z toho do kruté nemoci, převeden do zdravějšího místa v témž stavení (1415, 8. led.), ještě pak později, po útěku papeže Jana z Kostnice, pro větší jistotu opět přivezen na blízký zámek Gottlieben u jezera Bodenského (24. břez.). Vyšetřování jeho viny bylo mezi tím vedeno soukromí ustanovenou k tomu komisí, a na základě toho mínilo koncilium vynésti také konečný svůj rozsudek. Teprv na mnohé doléhání pánů českých a moravských v Kostnici přítomných povoleno, aby byl Hus slyšán veřejně před celým sborem 5. čna; ale to pro jméno toliko, nebo rozsudek napsaný byl již přinesen do sezení. Tu zvěděv o tom král Sigmund přiměl koncilium, aby jej odložilo stranou a nekvapilo, pokud by slyšením důkladnějším nebylo aspoň v té míře splněno slovo jeho. Tedy po třech výslechách teprv, odbytých dne 5., 7. a 8. čna, při kterých Hus táhl se toliko k písmu svatému, koncilium pak k plnosti rozhodčí moci církve obecné ve věcech víry, žádáno na Husovi, aby se z učení svého co bludného vyznal a je odvolal; když pak toho po čase delším propůjčeném k rozmyšlení zpěčil se učiniti, prohlášen jest v sezení čtvrtém veřejném dne 6. čce 1415 za kacíře zatvrzelého, zbaven kněžství a odevzdán moci světské, aby dle krutých zákonů proti kacířům za živa byl upálen. Král Sigmund tu-

díž přítomný, jemuž nenáležela nad Husem moc, než toliko bratru jeho Václavovi, co králi Českému, byl se již prvé s konciliem usnesl, rozsudku jeho se neprotiviti, i rozkázal vykonání jeho. Tedy vyveden jest Hus ze sezení samého, a upálen nedaleko města u břehu Rýna. — Ještě v žaláři svém dočkal se Hus novin z Čech o prvních následcích učení svého v převracování posavadních obyčejů a řádů kostelních, které z něho musilo vyplynouti. Přítel jeho Jakoubek ze Stříbra začal rozdávání svátosti obecnému lidu pod obojí způsobou, poněvadž by tak bylo ustanoveno písmem svatým. Hus tázán podtají o zdání své, schválil tuto novotu krátkým traktatem poslaným do Čech, a přispěl tím nemálo k rozšíření jí mezi svými stoupenci. Ale již vzcházely také zárodky učení Táborského, hlavně v krajině blíž Kozího hrádku, kdež byl přebýval před rokem, ovšem ne náhodou. Takž zavdalo učení jeho příčinu k bouřím velikým, které se strhly v Čechách brzy po jeho smrti. Vyznavači zásad jeho prohlásili jej již r. 1417 prostředkem university Pražské za svatého mučenníka, a jméno jeho, v kalendářích znamenané, slavilo se v zasvěcený den 6 čce po dvě potomní století. *V. Tomek.*

IV.

Mistr Jeronym Pražský.

Mistr Jeronym Pražský pocházel z rodu vládyckého v Praze, a byl o několik let mladší nežli Jan Hus, k němuž již za mládí přivinul se přátelstvím nejvroucnějším. Rovnaje se jemu výtečnými dary ducha, ostrovtipností a výmluvností, lišil se předce od onoho přísně opravdového a pevného charakteru větší jarotou mysli a jakousi neustavičností i zevnitř se jevící. Neb když Hus ani z Prahy a z Čech nevycházel, zdálo se, že Jeronymovi horlivému Europa celá nestačí uhasiti žíženi jeho po vědách. Již co student odešed do Anglie na universitu Oxfordskou, přinesl odtud do Prahy několik ještě neznámých spisů Viklefových. V září 1308 stal se bakalářem svobodných umění a obdržel o pět měsícův později, příčiněním přítele svého, dvouletou dispensací od university Pražské. Pak bral se opět do ciziny, na university Kolínskou a Heidelberskou v Němcích, konečně i do Paříže, kdežto dosáhl důstojenství mistrowského, kteréž jemu v Praze teprv později také uděleno bylo. A však ani na tom dosti neměv, byl již r. 1403 dal se na

cesty až do Palestiny a Jeruzaléma, i navštívil později také jiné krajiny, brzy co rytíř a dvořenín, brzy co učenec si počínaje, ale pro náchylnost svou k Viklefovi také se mnohými protivenstvími se potýkaje.

. . . . . .

V též době, když Hus musel opustiti Prahu, vzdálil se odtud také M. Jeronym; bezpochyby ze vlastního oumysla, chtěje netoliko uprostraniti chuti své do cestování, ale také pomáhati pravdám novověreckým do ciziny, ačkoli ho pro lásku k Viklefismu potkávala téměř všude protivenství. Již dříve byl proto musel prchnouti z Paříže i z Heidelberka; také v Budíně, na dvoře Sigmunda Uherského krále, stihla ho byla od arcibiskupa Zbyňka r. 1410 žaloba, pro kterouž skrze arcibiskupa Ostřihomského, s volí královou, 14 dní u vězení držán byl. Vraceje se odtud zabaven jest i ve Vídni a zkoušen tam, na žádost university, od officiala biskupství Pasovského, zdali pravověrným jest; byv přinucen slíbiti, že z města nevyjde, pokud se neočistí z podozření kacířství, dal se předce na outěk, co nejdříve mohl (na počátku září 1410), a pak omlouval se tím, že s ním nenakládáno podlé práva, ale jen pouhým násilím. Na poslední takovou větší cestu vydal se r. 1413 do Polska i do Rus, k žádosti prý krále Vladislava i velikého knížete Vitolda. Na královském dvoře v Krakově jevil se brzy co šlechtic, brzy co učenec, a spůsobil za několik dnů svého tam pobytu větší pobouření myslí ve kněžstvu i v obecném lidu, nežli od paměti lidské bylo vídáno. Potom doprovodiv velikého knížete Vitolda do Litvy a do Rus, dal zvláště minoritům Vytepským veliké pohoršení tím, že vyhlásiv tamější pravoslavné Rusy za dobré křesťany, navštěvoval církve i zachovával obřady jejich; a téhož dopustil se také v Pleskově, nic nedbaje napomínaní a výstrah biskupa Vilenského. Kníže Vitold zdá se, že radil se s ním právě o záležitostech obou církví nesvorných; a však určitější zprávy o věci této nás nedošly.

Fr. Palacký.

V.

Poměry mezi Čechami a Polskem.

Důvěrná přízeň a obchod mezi národem Českým i Polským zdá se že na počátku XV. století vůbec dosáhly stupně ani dříve ani později nevídaného. Drahný počet Čechův stěchovali se do

Povislí, hledajíce tam lepšího pro sebe opatření, a nemálo Polákův bydlívalo v Praze, zvláště za příčinou osvěty a umění. Jazyk český stával se již netoliko jazykem dvorským u Jagjelovcův, ale i jazykem osvěty u Slovanstva církve latinské vůbec, leč že počatý v Čechách Husitismus popuzoval duchovenstvo v Polsku, v Uhřích i v Chorvatsku, že záhy na pozoru se měvše, bránili od té doby všemu, co českého bylo, ve vlastech svých. Jak hojné a živé přízně požívali Poláci u obecného lidu v Čechach, ukázalo se zvláště ve známé veliké jejich válce s křižovníky Německými v Prusích r. 1410. Za příčinou křižovníkův těch byl se král Václav tehdáž zpětil proti dávnému příteli svému Vladislavu Jagjelovi, an rozsudku Václavovu mezi ním a řádem Pruským obvyknouti nechtěl. Václav ujav se řádu, zavázal se jemu ku pomoci: přece ale většina poddaných jeto samoděk spěchali pomáhat Polákům, a jest-li pozdějším letopiscům věřiti, válečníci čeští, Jan Sokol z Lamberka, Jan Žižka z Trocnova i jiní byli nemalá příčina, že rozhodná bitva u Tannenberka dne 15 července 1410 měla konec pro Prušáky tak nešťastný a krvavý. Král Václav volal proto všecky poddané své do zbraně, a mluvil ještě na počátku měsíce září o oumyslu svém, brániti novému „vpádu Tatarskému" osobně v čele vojska svého: ale Vladislav zmařil hlas jeho, uměv ubezpečiti Čechy i Moravany, že od něho neměli čeho se obávati. Proto musel král Sigmund ještě 2 prosince 1411 doléhati na bratra svého, aby povolal všecky Čechy Moravany i Slezáky ze služby krále Polského a potrestal přísně, kdokoli neposlušným se ukáže. Vědouce, že také Hus v těchto létech dopisoval králi Polskému, a uvažujíce, jak snažně brzy potom pánové Polští reformatora českého se ujímali, nemůžeme nedomýšleti se, že i husitství na počátku svém přispělo k utužení přátelského mezi Čechy a Poláky svazku.

Fr. Palacký.

VI.

Věk Jagjelovský (1471—1526).

Na sněmu Kutnohorském volen 27 máje 1471 Kazimíra Polského prvorozený syn Vladislav teprv patnáctiletý, a korunován co *Vladislav II.* v Praze 22. srpna. Válka od soupeře jeho Matiáše Uherského proto zdvižená ztratila tudíž převladávší dotud ráz náboženský, ale nebyvši s obou stran ani rázně ani šťastně vedena, po opětovaných dlouhých příměřích (1. máje 1472 — 28 září

1474, 28. listopadu 1474—1477 máje 1. a násl.) vedla k dočasnému roztržení koruny České, ješto smlouvy ku pokoji (v Brně 28. března, v Budíně 30. září a v Olomounci 7. prosince 1478) uzavřené, a konečně sjezdem Olomúckým (21. července 1479) stvrzené, přisoudily Matiášovi netoliko titul krále Českého také, ale i doživotní držení zemí Moravských, Slezských a Lužických v zástavě od koruny České. Současný přechod katolické jednoty panské ku králi Vladislavovi dodal počaté mezitím v Čechách církevní reakci větší a větší síly, až konečně, po ukrutném o to zbouření obce Pražské (24. září 1483) zápis sněmu Kutnohorského 13 března 1485 o pokoji a svobodě náboženství v Čechách ukončil na dlouhý čas spory takové. Nastaly na místě jejich tím krutější rozbroje a poměry sociální a o práva politická stavův rozdílných. Že šlechta česká po vítězství svém u Lipan (1434) nedobyla hned žádaného panství nad ostatními třídami obyvatelstva, to šlo nejvíce z té příčiny, že přední mužové národu, nejprv Hynce Ptaček, potom Jiří z Poděbrad, nepřestávali opírati se hlavně o nižší třídy, zemanstvo a měšťanstvo, a zastávati jich proti druhům svým šlechtickým. Teprv pro smrti krále Jiřího a po přibytí bývalé jednoty panské na sněm zemský (1479) počal patrněji vyvinovati se onen směr, za kterýmž lid obecný a potud jen poddaný octnul se posléze v úplné porobě, stav městský pak teprv po mnoholetých a rozmanitých půtkách, tytýž i krvavých, získal si uznání stavovských práv svých ve smlouvě Svatováclavské (r. 1517). S počátku (1484) spolčila se nižší šlechta se stavem městským proti pretensím stavu vyššího; když ale stížnost její o osazování soudu zemského čili o sedání v lavicích konečným rozsudkem krále Vladislava 14. března 1487 vyřízena i jednota její uznáním jak rytířův tak i panošův za „vládyky" upevněna byla, nemeškala dlouho spojiti se šlechta veškerá dohromady proti stavům nižším a domáhati se práv čím dále tím širších a hojnějších. Velikou v tom pomocí byla jí krále Vladislava mravní povaha vůbec, a povolání jeho na trůn Uherský r. 1490 zvláště. Vladislav byl pravý opak krále Matiáše, svého soupeře a předchůdce: nesobecký, nepánovitý, dobrotivý a svědomitý, ale neumějící ani počítati ani hospodařiti, ani odolávati prosbám a nezbednostem odvážlivých sobcův. Proto hlavně volila jej sobě i šlechta uherská za pána, aby po krutém Matiášově despotismu sobě uvolnila. Koruna Česká dostala se tím opět dohromady, ale Praha přestala býti od té doby řádným sídlem panovníka Českého. V nepřítomnosti králově vláda zemská, octnuvši se cele v rukou šlechtických, ustrojila pomalu všecky poměry prá-

vní dle žádosti a vůle panstva, o kterémž ale také vyznati se musí, že počítalo v lůně svém muže v každém ohledu výtečné; zvláště vynikali na Moravě hejtman zemský Ctibor Tovačovský z Cimburka († 1494), v Čechách pak Vilém z Pernštejna na Pardubicích († 1521), poslední byv pravým vzorem vysokého šlechtice vůbec; ale šlechetností mysli nemnozí podobali se těmto vzorům svým. Sobectví a násilí, pýcha a zhýřilost byli nectnosti příliš zobecnělé, kteréž tytýž fanatismem církevním zakryti a nahraditi usilováno. Nemalou také pomocí k uvedení a zvelebení šlechtovlády bylo učení kněžstva strany pod obojí, a zvláště nové Jednoty bratrské, pod mírným Vladislavovým panováním znamenitě se zmohší, že vrchnosti od Boha ustanovené protiviti se nesluší. Pro pokoj a pořádek v zemi nařizováno novými zákony, že každý musel slušeti pod některého pána, kdo nebyl pánem sám, a že změniti ho nemohl bez jeho přivolení; proto vešly listy výhostné, co známky i důkazy dědičné poroby selského lidu, brzy v obyčej. Městům a měšťanům ujímáno v podrobnosti čím dále tím více práv politických, až konečně, když vydaný r. 1500 první zákonník český, čili *zřízení zemské krále Vladislava* hlásati se jalo, že stavové panský a rytířský měli toho vůli a svobodu, „práv svých přičiniti aneb ujíti", a že stav městský neměl účastniti se v zakonodárství zemském, nežli pokud se dotýkalo věcí městských toliko, vypukla zjevná mezi nimi roztržka, tak že národ celý rozstoupil se ve dva tábory, šlechtický a městský, a jen někteří šlechtici (mezi nimi Vilém z Pernštejna) udrželi se poněkud nestranní. Krále Vladislava, mezi tím do Prahy přišlého, rozsudek dne 22. března 1502 nepřijat od stavu městského; a když po jeho oženění se s Franskou kněžnou Annou z Foix (1502) reakce ve smyslu katolickém i šlechtickém zmáhala se na jeho dvoře ještě silněji, tak že nařizováno zvláště pronásledování bratří českých co pikhartův, kdežto moc královská v zemi vždy více hynula, přecházejíc do rukou nejvyšších úředníkův zemských, zvláště tak řečenou smluvou Svatojakubskou (10. srpna 1508), s druhé pak strany k rozkazu purkmistra Pražského stát 1506 mladý zeman Kopidlanský proto, že jiného zemana v městě byl zabil, rozněcovaly se strany obapolně více a více, až tytýž do krvavých půtek, aniž podařilo se Vladislavovi, přišedšímu 1509 opět do Prahy pro korunování tříletého syna svého Ludvíka (11. března 1509), způsobiti mezi stavy rozhořčenými trvalé narovnání. Ba chýlilo se vše k válce domácí, zvláště když města, vstoupivše 1513 v užší svazek obranný mezi sebou, zvolila sobě knížete Bartoloměje Minsterberského, vnuka někdy

krále Jiřího, za ředitele a obránce, a když ten 2. dubna 1515 utonul v Dunaji, přijala jeho bratrance knížete Karla na místo jeho. Také odvážlivých odpovědníkův zemských počet zmáhal se coročně. V takovýchto rozmíškách umřel Vladislav na Budíně v Uhřích 13. března 1516, obtíživ korunu Českou znamenitými dluhy, a pozůstaviv desítiletému synovi, králi Ludovíkovi, Sigmunda krále Polského a císaře Maximiliana I. za poručníky, kteříž od stavův za takové přijati jsou, ale málo působili; péče o splacení dluhův královských mařena po dlouhý čas také ošemetností některých úředníkův zemských, ježto byli mezi předními věřiteli. Moc královská mezitím v Čechách již klesla byla na nejnižší stupeň, ano vše rozhodovalo se několika šlechtici, mezi nimiž pan Zdeněk Lev z Rožmitála a z Blatné, co nejvyšší purkrabě Pražský, první zaujímal místo. Když konečně v běhu r. 1517 do rozbrojův stavovských počalo vplétati se také otovřené záští pana Hynka Bočka z Kunštátu proti stavům českým i moravským pospolu, a všeobecná válka krvavá již vypuknouti hrozila, podařilo se vlasteneckému pan Vilémovi z Pernšteina, na sněmu v Praze o sv. Václavě drženém, svésti rozbouřené strany dne 24. října 1517 ke smlouvě konečné, která co *smlouva Svatováclavská* proslula zvláště v dějinách českých, ana zachovala zákonnou platnost svou skrze všecky bouře pozdějších století až téměř do naší doby. Jí vyměřen byl rozdíl práv stavovských mezi šlechtou a městy, a pojištěno jejich s obou stran požívání. Dovršená mezi tím poroba lidu selského dala byla i dříve i později příčinu ku povstání sedlákův, ale vždy jen částečným a místným, kteráž pokaždé brannou mocí krvavě potlačena jsou. Za příčinou počaté současně v Němcích Lutherovy reformace (1517) počaly brzy také v Čechách mysli a strany náboženské znova se kvasiti, když pro zmáhající se počet nových pod obojích staří kališníci hledali tím užšího spojení se stranou Římskou. Král Ludvík mladý, přišed s manželkou svou Marií Habspursko-Španielskou r. 1522 do Prahy a učiniv co král zemi přísahu (9. máje) teprv ujal se vlády sám a nastupoval zvláště na postoupení sobě důchodův královských; v čemž zakusiv od nejvyšších úředníkův zemských, a zvláště od marnotratného nejv. purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitála veliké neochotnosti a neupřímnosti, dne 13. února 1523 ssadil je náhle všecky s úřadův jejich, i postavil na místa jejich lidi mírné, poctivé a jemu oddanější; pak ubíraje se do Uher zase, zřídil knížete Karla Minsterberského na svém místě za správce celého království. Když ale tento, byv prvé Lutherovi nakloněn, dal se od opět Římanův

získati, a když i v nejvyšší šlechtě české staly se roztržky hlavně skrze poslední vůli pana Petra z Rožmberka († 1521), jenž proti rodu svému odkázal byl všecky své statky panu Zdeňkovi Lvovi a jiným přátelům svým, ustrojily se brzy ve všech stavech dvě strany v Čechách, obě zastírající se vůlí královskou, jedna katolicko-kališnická, kteréž administrator Havel Cahera i M. Jan Pašek z Vratu 1524 dopomohli k vítězství v Praze, druhá pod obojí, jejížto členové v únoru 1525 vytisknuti jsou opět z nejvyšších úřadův. Brzy stala se věc neslýchaná, že nejvyšší uředníci zemští (s výminkou jediného nejvyššího kancléře Adama z Hradce) postavili se ve skutečný odpor proti králi svému, jakož to sjezdy do Kolína 8. listopadu 1525 a 12. dubna 1526 položenými vůbec zjevno se stalo. Hrubé násilí, kteréž nepřestávali činiti protivníkům svým proti vůli královské, dalo příčinu, že když sultan Turecký Soliman v letě 1526 vpadl do Uher, král Ludvík, nejsa z Čech opravdově podporován a sveda 29. srpna 1526 u Muháče nešťastnou bitvu, žalostně v ní zahynul, a tím panování domu Jagjelovcův vzalo v Čechách konec nenadálý.

Fr. Palacký

VII.

Bouře proti Ferdinandovi II.

Ferdinand, korunovaný již král český, oznámil Čechům smrt krále Matiáše listem k místodržícím do Prahy, kteréž potvrzoval v jich úřadě, vzkazuje skrze ně stavům, že chce zachovati starodávní svobody dle své přísahy, a pilně vynasnažiti se, aby země zase uvedena byla v pokoj a pořádek. Stavové evangeličtí obviňovali však Ferdinanda, že již za živobytí Matiáše učinil proti přísaze složené na korunování, a nechtěli jeho uznati za krále.

Tedy vedena byla válka na novo. Buquoi hned z počátku jara vytrhnul z Budějovic a dobýval rozličných měst a městeček okolních. Na to se neohlížeje, táhl Thurn s vojskem stavovským do Moravy, aby stavy této země, ještě nerozhodlané, přivedl též na stranu Čechů; což i stalo se. Moravané učinili jednotu se stavy českými, a připojili vojsko své k jejich, načež Thurn s rozmnoženou silou vtrhnul do Rakous, a jal se Ferdinanda samého obléhati ve Vídni. Protestanti rakouští, dávno jsouce netrpělivi pro křivdy, kteréž se i jim dály pro jich náboženství, vzbouřili se ve městě, a strojili se Ferdinanda zajmouti; než v tom přijelo 500

jízdných, kvapně na pomoc poslaných od Dampierra ze Kremže, kterýmiž povstalci zastrašeni, dali se na útěk. Thurn střílel mezitím z děl na město i na hrad, ve kterémž Ferdinand přebýval. Mezitím svedl však Buquoi v Čechách bitvu s Mansfeldem u Záblatí v kraji Prachenském, a Mansfelda porazil. Tím direktoři čeští polekáni, povolali Thurna nazpět k obraně království.

Ferdinand odebral se nyní do Frankfurtu na sněm říšský, kdež přes odpor protestantů a i poslů českých, vypravených ke kurfirstům, zvolen jest za císaře Římského. Mezitím však direktorové svolali v Praze sněm obecný, netoliko království českého, nýbrž i zemí přivtělených, Moravy, Slezska a Lužice k volení nového krále českého. Zvolen Fridrich kurfirst falcký (1619, 26. srpna), kterýž důstojenství sobě podávané přijav, se slávou velikou přijel do Prahy a korunován v kostele svatého Víta skrze Jiřího Dikasta, administratora strany pod obojí. Všichni, kteří se volení tomuto protivili, větší díl totiž panstva a rytířstva katolického, zbaveni jsou úřadů a vypovědění ze země; kteříž zdržovali se dílem v Pasově, dílem u dvora Ferdinandova, dílem ve vojště jeho.

Povoláním Fridricha falckého za krále doufali Čechové získati sobě pomoci všech knížat a jiných stavů protestantských v říši, kteříž za posledních let císaře Rudolfa zřídili mezi sebou jednotu, tak nazvanou evangelickou, a kurfirsta falckého zvolili za náčelníka této jednoty. Také učinili stavové čeští spojení s Gabrielem Betlenem, vojvodou sedmihradským, kterýž zdvihl válku proti Ferdinandovi v Uhřích, zmocniti se chtěje tohoto království. Pomocí jeho ubezpečen obrátil se Thurn s vojskem svým, 30,000 mužů silným, opět do Rakous, a přinutil tím i Buquoje k rychlému odtažení z Čech k hájení dědičné země Ferdinandovy. Buquoi položil se před dlouhým mostem u Vídně přes Dunaj. Zde spojil se s Thurnem i Betlen Gabor, i svedli bitvu krutou s vůdcem císařovým, kterýž do tmavé noci se brániv, ustoupil konečně na onen břeh Dunaje, a most za sebou zapálil (24. Říj.). Nastávající zima přinutila však Thurna podruhé k zpátečnému tažení.

Mezitím vedl císař Ferdinand své věci v říši německé i při jiných mocnostech evropejských s velikou pílí a obezřetností, až zjednal sobě dostatečné síly k ráně rozhodné. Král španělský Filip III., s nímž byl hned za živobytí Matiáše bez vědomí a bez svolení stavů českých učinil dědickou smlouvu o korunu jak českou tak uherskou (1616), slíbil pomoc vojenskou k zachování slávy společného rodu Habsburského; papež, poněvadž se přemože-

ním Čechů jednalo o rozmnožení moci jeho, pomáhal velikými summami peněz, taktéž jiné katolické mocnosti ve Vlaších; též Sigmund král polský, veliky horlitel o katolickou víru a přívržence Jesuitů, ochotně slíbil výpravu vojenskou na pomoc. Knížata katolická v říši byla Ferdinandovi tím jistější; nebo zvítězením Fridricha v Čechách byliby protestanti získali jistou převahu nad katolíky ve všech říšských záležitostech, čehož katolíci pro nic nechtěli trpěti. Nejmocnější z nich byl Maximilian vévoda bavorský, hlava ligy čili spolku katolického proti jednotě evangelické. Knížata protestantská, mezi sebou rozdvojena, dala se v rozhodném okamžení nakloniti k uzavření pokoje z ligou toutu, tak aby v říši jedni druhým neškodili, království české však, aby do tohoto míru pojato nebylo. Tedy slíbila liga všelikou pomoc císaři proti Čechům a Maximilian sám vzal na sebe nejvyšší vedení války ve službě císařově. Naproti tomu protestanti Fridricha nechali bez pomoci, a Jan Jiří saský dal se nakloniti i ke spolku s císařem. Stavové čeští a ostatních zemí přivtělených učinili sice novou umluvu se stavy uherskými a sedmihradskými, položivše sobě společný sjezd ve Prešpurce; ale i tuto jednotu dovedl císař roztrhnouti, postoupiv Betlenovi Sedmihradsko a část Uher, čímž on pohnouti se dal k uzavření příměří.

Takž byli Čechové odkázáni skoro pouze na vlastní síly své. Fridrich, od něhož se nadáli sesílení své věci, byl sice člověk laskavých a uhlazených obyčejů, jinak ale k spravování království v tak nebezpečném stavu věcí zcela neschopný. Když všecko záleželo na vzbuzení a spojení všech sil národu, zavdával on jednáním svým jen nové příčiny k rozmanitým různicím. Jsa zrozen v náboženství kalvinském, posud v zemi jen málo známém, ač v některých kusech podobalo se mu náboženství bratří českých, kázal z kostela sv. Víta na hradě Pražském odstraniti všecky obrazy, pobral drahé kalichy a jiné klenoty kostelní, a zavedl v něm služby boží dle kalvinského obyčeje, kterýž se i Čechům strany pod obojí protivoval svou holotu. Bratřím českým prokazoval z tétéž příčiny větší náklonnost než jiným stavům pod obojí, čímž odvracoval mnohých srdce od sebe. Také přivedl s sebou některé polní vůdce německé, jakož Kristiana knížete z Anhaltu a Jiřího hraběte z Hohenlohe, kterýmž odevzdal vrchní velitelství. Tím urazil předešlé statečnější vůdce Thurna a Mansfelda, a přivedl největší nepořádek ve vojsko. Noví vůdcové, ve všelikém ohledu nedostateční, starali se málo o potřeby vojáků; nechávali jich bez platu, bez oděvu a jiných potřeb, peníze sami mezi sebou

rozstrkávajíce. Vojáci, nemajíce co jísti, brali nechuť ke službě vojenské, nebo dávali se v loupení sedláků, kteříž tím i staršími křivdami popuzení, místy bouřili se proti svým vrchostem. V tom a takovém zmatku domácím vedena byla válka proti zřízeným a den ode dne rostoucím silám císařským.

Z jara roku 1620 táhli Hohenlohe a Mansfeld proti Buquojovi do Rakous, poraženi jsou však od něho u Langenloise. Za nimi táhl brzy i Anhalt s četnějším vojskem, silným 30,000 mužů, před nímž Buquoi musil ustoupiti. Než v tom přitáhl Maximilian vévoda bavorský a polní vůdce jeho Tilly, kteří strtše se s Buquojem v moc jednu, počítali přes 50,000 vojska, nejvíce Vallonů, Španělů a Vlachů, bojovníků vycvičených a bojům obvyklých. Nemohše moci jejich odolati, dali se vůdcové vojska Fridrichova na zpáteční tažení do Čech, za nimiž Maximilian bez meškání vtrhnul do království. Krumlov, Budějovice, Prahatice poddaly se mu bez mnohého odporu; v Písku bránila se posádka udatná. Maximilian dobyl města útokem a dal je v plen krvežíznivému vojsku svému; branní i nebranní, muži, ženy, děti byli zvražděni, město vyloupeno a obráceno v popel. Hrozným příkladem tímto zastrašeny, poddaly se Strakonice, Vinterberk, Sušice, Klatovy, jedno město za druhým. Anhalt zatím nejapně a nečinně couval kudy se vojsko proti němu pohybovalo; Fridrich odebral se sám k vojsku, a však přítomnost jeho málo pomohla, kde všecko již napřed bylo zmateno a zkaženo.

Když se císařští zastavili před Plzní, chtíce dobývati Mansfelda, kterýž se ve městě tomto byl zavřel, stanul Fridrich s vojskem svým u Rokycan. Z vůdců jeho radili Thurn, Hohenlohe a Anhalt mladší, aby se s císařským vojskem bitva svedla, pokud by byli umdleni od svého tažení. Anhalt starý však odporoval, boje se zkušených vůdců císařských. Tito přesvědčivše se o nesnadnosti svého předsevzetí, zatím brzy od dobývání Plzně upustili, a hleděli Anhalta přinutiti k bitvě; on však stále se vyhýbaje, couvnul k Rakovníku, potom po malé půtce s císařskými k Ounhošti, konečně až na Bílou Horu před Prahou. Zde učinil zákopy, a očekával nepřítele v pevném položení.

Maximilian přitáhl nejprvé sám toliko s Bavory a jinými vojsky německými, a položil se v malém vzdálení pod horou. Tu povolal Anhalt radu vojenskou, měliby bitvu svésti čily dále ustoupiti do Prahy. Čechové radili, aby bitva byla svedena, pokud nepřitáhne Buquoi se Španěly, s Vallony a ostatním vojskem císařským; tomu však odpíral Hohenlohe, pravě, že jest místo pevné,

na němž není se obávati žádného útoku od nepřátel, pročež aby se ještě lépe zakopali a ohradili, v bitvu žádnou se nepouštějíce; neb že jest věc nepodobná, koronu nasaditi na klamavé štěstí válečné. Tedy zůstalo vojsko ve svém položení a bez velké starosti. Mnozí z předních šli navštívit ženy a přátely své do Prahy; horlivější o vlast domnívali se, že jest prodán Fridrich i s národem českým od Anhalta a Hohenlohe.

V tom přitáhl i Buquoi s ostatním vojskem dne 8. listopadu, a hned téhož dne mezi dvanáctou a jednou hodinou o polednách učinili císařští útok s hudbou zvučnou a křikem velikým, četnější proti slabším na počet. Neb všeho vojska českého na Bílé hoře, ačkoli mezitím Betlen zrušiv příměří s císařem, poslal něco lidu vojenského na pomoc, bylo jen 20,000 mužů. Anhalt kázal z děl bíti, nespůsobil tím však mnoho škody nepříteli, kterýž nejsilněji udeřil na prave křídlo české, a hned několika děl jejich zmocnil se. Mlady Anhalt odrazil zde útok; na levém pak křídle Bornemissa Uher postaven z 8000 vojska pomocného, připravil jízdu Maximilianovu nejvíce Polany od krále Sigmunda vypravené na útěk. Hned však na pravém křídle českém poslal Buquoj něco lidu jízdného na pomoc těm, kteří utíkali před mladým Anhaltem; ti obnoví boj, raní a jmou Anhalta, co zatím na druhém křídle Uhři příliš záhy dají se v kořistování. Maximilian uživ času, spořadá své k novému útoku. Anhalt pošle Uhrům na pomoc jízdu knížete Hohenlohe; ta však při prvním hnání dá se na útěk, za kterouž spěchali i Uhři, též část pěchoty, od nich samých v nepořádek uvedená, údolím Motolským bez zostavení až k Vltavě, kdež mnozí uvrhše se do samé řeky zahynuli ve vodách. Tu následovala úplná porážka ostatních, kteří zůstali na hoře. Větší díl dali se na útěk ke bráně Strahovské, mezi nimi i starý Anhaltský. Nejdéle bránili se Moravané, malý jich zástup, kteréž vedl mlady Thurn a Šlik Jindřich. Sklíčeni na místě řečeném Hvězda, bojovali do posledního přemožení, a všichni téměř jsou zbiti neb zajímáni. Bojiště bylo pokryto 6000 zabitými, ležení Čechů celé upadlo v ruce nepřátel.

Té chvile, když se bitva začala, seděl kral Fridrich na hradě při tabuli veliké s pány a paními. Posel od Anhalta přijel, napomínal jej, aby pospíšil na bojiště pro větší povzbuzení svých k udatenství. Ale Fridrich nebral věc za tak pilnou, i jel až po tabuli. U brány Strachovske potkal se s divým útěkem vojska svého, kteréž vrchlo se do Prahy. Nyní nemyslil na žádnou další obranu. Žádal Maximiliana o příměří na 24 hodin, Maximilian po-

dával však jen osm, a to pod výmínkou, aby se hned napřed odřekl království českého. Tu se odstěhoval Fridrich z hradu Pražského na Staré město, a hotovil se k odjezdu ze země. Darmo představovali mu někteří z vůdců, že není věc jeho jedinou touto bitvou ztracena. Mladý Thurn počítal ještě 17 bataillonů vojska pohromadě; 8000 Uhrů, nově poslaných na pomoc, přijelo právě do Brandýsa; Staroměstí a Novoměstí chtěli sebrat lidu boje chtivého dosti ze samého města a podstoupili delší obležení. Zatím měl nepřítel v zádech Mansfelda, jenž držel Plzeň, Tábor, Loket a Falknov. Ale Fridrich bál se nejvíce, aby neupadl sám v ruce císařských, a dal se hned druhého dne na cestu do Vratislavě, s nim Anhalt, Hohenlohe, Thurn starší a jiní přední vůdcové. Tedy se vojsko rozešlo, a zůstavše opuštěni, otevřeli nejprvé Malostranští, potom i Staroměstští brány své Maximilianovi. Páni a rytiři v Praze přítomní všichni poddávali se vítězi na milost i nemilost, vydali mu listy na spolky své s Moravou, se Slezskem, z Uhry, a přiznávali se k Ferdinandovi jakožto králi svému. Maximilian ubezpečoval je nadějí, že jim císař odpustí, a zanechav Tillyho se silnou posádkou v Praze, navrátil se do země své s velikou kořistí.

V. Tomek.

SPIS PRZEDMIOTÓW.

ROZDZIAŁ I. Strona

O głoskach czeskich 1
§ 1. Czeskie abecadło i jego wymawianie 1
§ 2. Spółgłoski 2
§ 3. Samogłoski 3
§ 4. Dwugłoski 4
§ 5. Akcent wyrazów czeskich 4

ROZDZIAŁ II.

O rodzajach, liczbach i przypadkach imion 5

ROZDZIAŁ III.

Rzeczownik 6
A. Wzory główne 7
B. Wzory podrzędne 9
C. O liczbie podwójnéj 12
D. Ogólny przegląd wzorów odmian 13

ROZDZIAŁ IV.

Przymiotnik 13
A. Odmiana 13
B. Stopniowanie 17

ROZDZIAŁ V.

Liczebniki 18

ROZDZIAŁ VI.

Zaimki 22
I. Zaimki osobowe 22
II. ,, dzierżawcze 23
III. ,, wskazujące 24
IV. ,, względne 24
V. ,, pytające 25

ROZDZIAŁ VII.

Słowo 25
§ 1. Formy słowa dokonane i niedokonane 25
§ 2. Czasy 27
§ 3. Tryby 29

Strona

§ 4. Osoby i rodzaje 31
§ 5. Całkowita odmiana słowa 31
§ 6. Wzory odmiany słów 34
§ 7. Prawidła formowania czasów i trybów 38
a) Czas teraźniejszy 38
b) Tryb bezokoliczny 39
c) Czas przeszły 40
d) Tryb rozkazujący 40
e) Imiesłowy 41
§ 8. O formie biernéj 41
§ 9. Słowa nieforemne 42

ROZDZIAŁ VIII.

O częściach mowy nieodmiennych 44
§ 1. Przysłówki 44
§ 2. Przyimki 45
§ 3. Spójniki 46
§ 4. Wykrzykniki 47

USTĘPY Z DZIEJÓW CZESKICH.

I. Čechy a Morava 48
II. Obsah a epochy dějin českých 50
III. Mistr Jan Hus 53
IV. Mistr Jeronym Pražsky 61
V. Poměry mezi Čechami a Polskem 62
VI. Věk Jagjelovský 63
VII. Bouře proti Ferdinandovi II. 67

DZIEŁA NAKŁADOWE I KOMISOWE

KSIĘGARNI

J. J. OKOŃSKIEGO

przy Ulicy Miodowéj Nr. 496.

Obraz Historyi Powszechnéj od najdawniejszych do najnowszych czasów. Dzieło z Niemieckiego przerobione p. Leona Rogalskiego, wydanie drugie, poprawne i do r. 1860 doprowadzone. Tomów 5. Złp. 30.

O związku Moralności z Ekonomią polityczną, podług wykładu H. Baudrillart profess. w Collège de France w Paryżu. Napisał Jan Niemirowski. Złp. 3.

Gawędy Warsztatowe, dla rzemieślników i robotników Polskich. Opowiedział Terminator. Część 1 i 2 po gr. 20.

Podarunek dla ludu naszego. Podania, powiastki, pieśni i bajki. Napisał Luk. Mrówka. Książeczka 1, 2 i 3 po gr. 20.

Przewodnik do praktycznéj nauki języka Polskiego dla Rossyjanów, ułożony przez T. Kurhanowicza (pod prasą).

Rys postępowania karnego przed sądami przysięgłych w Anglii. Skreślił S. Markiewicz. Złp. 2.

Dziennik politechniczny, zbiór wiadomości z postępu Inżenierji, Budownictwa, Mechaniki i Technologii, wydawany przez Braci Marczewskich Inż. — Rok 1860 złp. 20, — Rok 1861—2 po złp. 40.

Moja teka i jéj zasoby w różnych chwilach zbierane p. Fel. Romanowskiego. Złp. 2 gr. 15.

Nauki Matki dawane swoim dziatkom o religii i obowiązkach z niéj wypływających, p. Hr. Flavigny, tłomacz. Antonina Rozalija Zazrycka. Złp. 3.

Pisma św. Jana Chryzostoma czyli **Złotoustego** Patryarchy Konstantynopolitańskiego sześć ksiąg **o Kapłaństwie,** Arcydzieło. Heroiczna mowa tegoż przed samém wyjściem na wygnanie. List z wygnania do Cyrjaka Biskupa na wygnaniu także będącego. Przekładał z grec. na pols. X. Anzelm Załęski i wydał tak z uwagami jak z objaśnieniem stosownem. Tom IV przekładu Złp. 6 gr. 20.

Podróż do Prus p. A. M. Grabowskiego, Złp. 4.

Pogląd na sprawę Włościańską ze stanowiska przymusu w wieczystém oczynszowaniu. Napisał Adam Wiślicki. Złp. 2 gr. 20.

Zadania Ekonomiczne. I. Wiejskie kassy oszczędności i pożyczek dla Włościan i Wyrobników. Nap. A. Wiślicki. Złp. 1.

Zarysy ziemi Opatowskiéj i Sandomierskiéj, pod względem historycznym, statystycznym, rolniczym, fabrycznym i handlowym. Złp. 4.

O potrzebie ochraniania użytecznych zwierząt. Napisał Albin Kohn. Złp. 2.

Astronomia popularna, przez Juljana Beyera.

LIBRARY OF CONGRESS
00023913173